

Ionawr 2019

Archwilydd Cyffredinol Cymru
Auditor General for Wales

Rheoli Ariannol a Llywodraethu – Cynghorau Cymuned a Thref 2017-18

WALES AUDIT OFFICE
SWYDDFA ARCHWILIO CYMRU

Rwyf wedi paratoi a chyhoeddi'r adroddiad hwn yn unol â Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004.

Y tîm a gyflawnodd y gwaith oedd Deryck Evans, Hefin Davies a Jayne Elms o dan oruchwyliaeth Anthony Barrett, Archwilydd Cyffredinol Cynorthwyol.

Adrian Crompton
Archwilydd Cyffredinol Cymru
Swyddfa Archwilio Cymru
24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd
CF11 9LJ

Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn annibynnol o'r Cynulliad Cenedlaethol ac o lywodraeth. Mae'n archwilio ac yn ardystio cyfrifon Llywodraeth Cymru a'r cyrff cyhoeddus sy'n gysylltiedig â hi ac a noddir ganddi, gan gynnwys cyrff y GIG. Mae ganddo'r pŵer i gyflwyno adroddiadau i'r Cynulliad Cenedlaethol ar ddarbodaeth, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd y defnydd a wna'r sefydliadau hynny o'u hadnoddau wrth gyflawni eu swyddogaethau, a sut y gallent wella'r defnydd hwnnw.

Mae'r Archwilydd Cyffredinol hefyd yn archwilio cyrff llywodraeth leol yng Nghymru, mae'n cynnal astudiaethau gwerth am arian mewn llywodraeth leol ac yn arolygu cydymffurfiaeth gydag anghenion Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009.

Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn ymgymryd â'i waith gan ddefnyddio staff ac adnoddau eraill a ddarperir gan Swyddfa Archwilio Cymru, sydd yn fwrdd statudol wedi'i sefydlu ar gyfer y nod hwnnw ac i fonitro a chynghori'r Archwilydd Cyffredinol.

© Archwilydd Cyffredinol Cymru 2018

Cewch aildefnyddio'r cyhoeddiad hwn (heb gynnwys y logos) yn rhad ac am ddim mewn unrhyw fformat neu gyfrwng. Os byddwch yn ei aildefnyddio, rhaid i chi ei aildefnyddio'n gywir ac nid mewn cyd-destun camarweiniol. Rhaid cydnabod y deunydd fel hawlfraint Archwilydd Cyffredinol Cymru a rhaid rhoi teitl y cyhoeddiad hwn. Lle nodwyd deunydd hawlfraint unrhyw drydydd parti bydd angen i chi gael caniatâd gan ddeiliaid yr hawlfraint dan sylw cyn ei aildefnyddio.

Am fwy o wybodaeth, neu os ydych angen unrhyw un o'n cyhoeddiadau mewn ffurf ac/neu iaith wahanol, cysylltwch â ni drwy ffonio 029 2032 0500 neu drwy e-bostio post@archwilio.cymru. Rydym yn croesawu galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg. Gallwch ysgrifennu atom hefyd, yn Gymraeg neu'n Saesneg, a byddwn yn ymateb yn yr iaith rydych chi wedi ei defnyddio. Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi.

This document is also available in English.

Cynnwys

Mae'r ddogfen hon yn cynnwys dolenni i wefannau allanol, gellir adnabod rhain drwy destun coch wedi'i danlinellu.

Adroddiad cryno

Mae'r swm o arian a reolir gan gynghorau lleol yng Nghymru yn parhau i gynyddu. Fodd bynnag, mewn gormod o gynghorau erys safon bresennol rheoli ariannol a llywodraethu yn siomedig o hyd fel y dangosir gan y ffaith bod nifer y barnau archwilio amodol wedi dyblu. At hynny, bu raid i mi gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd, neu wneud argymhellion ffurfiol i wyth o gynghorau yn 2018.

4

- 1 Mae cynghorau lleol yn parhau i reoli symiau cynyddol o arian cyhoeddus ac yn sgil cyhoeddi adroddiad y panel adolygu annibynnol bydd angen iddynt ystyried eu rôl yn y dyfodol a sut y bydd hyn yn effeithio ar eu trefniadau rheoli ariannol 9
- 2 Nid yw nifer sylweddol o gynghorau yn deall eu cyfrifoldebau statudol am baratoi cyfrifon a sicrhau bod trefniadau priodol ar waith ar gyfer yr archwiliad statudol, gan gynnwys gwneud trefniadau i'w hetholwyr archwilio'r cyfrifon 20
- 3 Mae archwilwyr yn parhau i nodi methiannau y mae angen mynd i'r afael â hwy er mwyn sicrhau rheoli ariannol a llywodraethu effeithiol a chyhoeddwyd barn archwilio amodol mewn 340 o gynghorau 27
- 4 Yn 2018, mae'r Archwilydd Cyffredinol wedi arfer ei bwerau statudol i gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd neu wneud argymhellion ffurfiol i wyth o gynghorau yng Nghymru 36
- 5 Bydd archwiliadau cynghorau cymuned a thref ar gyfer 2018-19 a 2019-20 yn parhau i ganolbwyntio ar feysydd lle mae archwilwyr yn nodi cyfle i wella o ran trefniadau'r cyngor ac yn ystod y cyfnod hwn, byddaf yn adolygu digonolrwydd ac effeithiolrwydd y trefniadau archwilio presennol er mwyn sicrhau eu bod yn addas at y diben 40

Atodiadau

- Atodiad 1 – Cynghorau y mae eu hincwm a'u gwariant dros £200,000 45
- Atodiad 2 – Archwiliadau anghyflawn ar 30 Tachwedd 2018 48
- Atodiad 3 – Esboniad o'r fframwaith statudol ar gyfer materion archwilio cyffredin 52

Adroddiad cryno

Mae'r swm o arian a reolir gan gynghorau lleol yng Nghymru yn parhau i gynyddu. Fodd bynnag, mewn gormod o gynghorau erys safon bresennol rheoli ariannol a llywodraethu yn siomedig o hyd fel y dangosir gan y ffaith bod nifer y barnau archwilio amodol wedi dyblu. At hynny, bu raid i mi gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd neu wneud argymhellion ffurfiol i wyth o gynghorau yn 2018

- 1 Mae dros 730 o gynghorau cymuned a thref yng Nghymru. Mewn rhai achosion, mae'r cynghorau hyn yn darparu gwasanaethau ar y cyd drwy gydbwyllgorau a sefydlwyd ar gyfer gwasanaethau penodol, fel arfer gwasanaethau claddu. Mae chwe chydbwyllgor o'r fath yng Nghymru. Mae'r adroddiad hwn yn cyfeirio at y cyrff hyn, gyda'i gilydd, fel cynghorau lleol.
- 2 Gyda'i gilydd, yn 2017-18 gwnaeth y cyrff hyn godi dros £48.5 miliwn mewn incwm, yn bennaf oddi wrth dalwyr y dreth gyngor, a gwario dros £47.4 miliwn. Am fod incwm yn parhau i fod yn uwch na gwariant, mae eu cronfeydd wrth gefn wedi cynyddu i fwy na £38.7 miliwn ar 31 Mawrth 2018.
- 3 Hwn yw fy seithfed adroddiad blynyddol sy'n crynhoi materion a nodwyd gan archwilyddyr allanol yn ystod eu harchwiliad statudol o gynghorau lleol yng Nghymru. Mae'r trefniadau archwilio ar gyfer cynghorau lleol wedi'u cynllunio at y dibenion canlynol:
 - fy ngalluogi i gyflawni fy nghyfrifoldebau fel archwilydd statudol cynghorau lleol;
 - rhoi lefel resymol o sicrwydd i drigolion lleol ynglŷn â rheoli ariannol a llywodraethu eu cyngor lleol; a
 - helpu pob cyngor i wella ei drefniadau rheoli ariannol a llywodraethu pan fo angen eu datblygu ymhellach.
- 4 Mae'r broses archwilio yn cynnwys adolygiad o'r cyfrifon blynyddol ac archwiliad o drefniadau rheoli ariannol a llywodraethu'r cyngor sy'n sail i sicrhau gwerth am arian o ran defnydd cynghorau o adnoddau. Ers 2015-16, mae'r un trefniadau archwilio wedi cael eu cymhwyso at bob cyngor lleol ledled Cymru.

- 5 Mae'r adroddiad hwn yn crynhoi canlyniadau'r gwaith archwilio a gwblhawyd hyd at 30 Tachwedd 2018, ddeufis ar ôl y terfyn amser statudol ar gyfer cyhoeddi cyfrifon archwiliedig 2017-18. Ar 30 Tachwedd, roedd 647 allan o 741 (87%) o'r archwiliadau wedi'u cwblhau. Nodir y rhesymau dros beidio â chwblhau yn fanylach yn **Rhan 2**.
- 6 Mae pum prif adran i'r adroddiad hwn:
- Mae **Rhan 1** yn rhoi sylwadau ar y swm cynyddol o arian ac asedau cyhoeddus a reolir gan gynghorau lleol ledled Cymru a phwysigrwydd dangos bod yr adnoddau hyn yn cael eu gwarchod a'u rheoli'n effeithiol.
 - Mae **Rhan 2** yn nodi'r mater mwyaf cyffredin a nodwyd gan archwilwyr ar gyfer 2017-18, gan gynnwys:
 - Mae **Rhan 3** yn crynhoi'r canfyddiadau allweddol o archwiliad 2017-18 ac yn nodi sawl pryder archwilio sy'n codi'n gyffredin yn y sector. Mewn rhai achosion, nododd yr archwilwyr ddiffygion difrifol mewn cynghorau lleol unigol.
 - Mae **Rhan 4** yn crynhoi'r materion a nodwyd mewn cynghorau unigol lle roeddwn o'r farn bod angen arfer fy mhwerau i gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd a/neu wneud argymhellion ysgrifenedig y mae angen i gynghorau unigol ymateb yn ffurfiol iddynt. Mae'r adran hon o'r adroddiad yn tynnu sylw at y materion hyn fel y gall cynghorau lleol ystyried a oes unrhyw wersi y gallant eu dysgu gan eraill a defnyddio'r wybodaeth hon i wella eu trefniadau eu hunain.
 - Mae **Rhan 5** yn amlinellu fy rhaglen archwilio yn y dyfodol sydd wedi'i llywio gan y materion a nododd archwilwyr mewn blynyddoedd blaenorol a datblygiadau ehangach sy'n effeithio ar gynghorau lleol. Yn fy adroddiad ar ganlyniadau archwiliad 2012-13, ymrwymais i gyhoeddi ymlaen llaw y meysydd penodol y bydd archwilwyr yn canolbwyntio arnynt yn ystod yr archwiliad y flwyddyn ddilynol. Mae hyn yn galluogi cynghorau lleol i nodi meysydd lle mae angen iddynt ddatblygu eu trefniadau a chymryd unrhyw gamau angenrheidiol. Mae'r adran hon o'r adroddiad yn amlinellu'r meysydd y bwriadaf ganolbwyntio arnynt dros y tair blynedd nesaf.

7 Nodir isod fy nghasgliadau cyffredinol o archwiliadau 2017-18.

Mae cynghorau lleol yn rheoli symiau cynyddol o arian cyhoeddus ac yn dal cronfeydd wrth gefn sy'n hafal i'r arian a godwyd oddi wrth dalwyr y dreth gyngor: yn sgil cyhoeddi adroddiad y panel adolygu annibynnol bydd iddynt angen ystyried eu rôl yn y dyfodol a sut y bydd hyn yn effeithio ar eu trefniadau rheoli ariannol

- 8 Yn sgil cyhoeddi adroddiad y Panel Adolygiad Annibynnol ar Gynghorau Cymuned a Thref yng Nghymru, caiff cynghorau lleol gyfle i ystyried y gwasanaethau y maent yn eu darparu i'w cymunedau ac effaith ariannol unrhyw ddatblygiadau arfaethedig.
- 9 Mae cryn amrywio rhwng ardaloedd sirol o ran nifer y cynghorau lleol a'r symiau o arian y maent yn eu gwario i ddarparu gwasanaethau lleol.
- 10 Mae incwm cynghorau lleol yn parhau i gynyddu bob blwyddyn, yn bennaf oherwydd cynnydd yn y praesept a godir ar dalwyr y dreth gyngor.
- 11 Mae gwariant cynghorau lleol yn parhau i gynyddu bob blwyddyn oherwydd costau staff cynyddol a gwariant uniongyrchol ar nwyddau a gwasanaethau.
- 12 Mae cronfeydd wrth gefn cynghorau lleol yn parhau i gynyddu gan fod incwm yn uwch na gwariant ac mae bron 200 o gynghorau yn dal cronfeydd wrth gefn sy'n fwy na'r praesept a godwyd ar dalwyr y dreth gyngor.
- 13 Mae nifer gynyddol o gynghorau yn mynd dros y trothwy ar gyfer mabwysiadu dyletswyddau penodol a nodwyd yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015. Mae 53 o gynghorau bellach yn bodloni gofyniad y trothwy, sef incwm neu wariant blyneddol o fwy na £200,000 am dair blwyddyn yn olynol.

Mae nifer sylweddol o gynghorau yn methu â chydymffurfio â'u cyfrifoldebau statudol am baratoi cyfrifon a sicrhau bod trefniadau priodol ar waith ar gyfer yr archwiliad statudol, gan gynnwys gwneud trefniadau i'w hetholwyr archwilio'r cyfrifon

- 14 Mae Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 a Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn nodi'n glir y gofynion statudol ynglŷn â pharatoi ac archwilio datganiadau cyfrifyddu cynghorau lleol.

- 15 Nid yw archwiliadau wedi cael eu cwblhau mewn gormod o gynghorau yng Nghymru oherwydd oedi cyn cyflwyno'r ffurflen flynyddol i'w harchwilio.
- 16 Mae nifer sylweddol o gynghorau lleol yng Nghymru wedi methu â chydymffurfio â'r amserlen statudol ar gyfer cymeradwyo'r cyfrifon.
- 17 Er mwyn helpu cynghorau i gydymffurfio â'r Rheoliadau, ar gyfer archwiliad 2018-19 byddaf yn pennu dyddiad cyffredin, sef 29 Gorffennaf 2019, i bob cyngor lleol yng Nghymru o ran arfer hawliau etholwyr.
- 18 Bydd archwilwyr yn gofyn am dystiolaeth i ddangos bod pob cyngor lleol wedi gwneud trefniadau priodol i'r cyhoedd archwilio eu cyfrifon.

Mae nifer y barnau archwilio amodol wedi dyblu yn 2017-18 i 340 o gynghorau, gyda'r archwilwyr yn nodi methiannau o hyd o ran rheoli ariannol a llywodraethu

- 19 Mae archwilwyr yn rhoi barn archwilio 'amodol' pan fydd cynghorau yn methu â chydymffurfio â'u cyfrifoldebau statudol neu pan ddaw archwilwyr i'r casgliad bod y wybodaeth yn y ffurflen flynyddol wedi cael ei cham-ddatgan.
- 20 Cafodd dros 340 o gynghorau unigol farn archwilio amodol ar gyfer 2017-18 o gymharu â 170 yn 2016-17. Methiant i ddilyn yr amserlen statudol ar gyfer y cyfrifon a'r archwiliad sy'n bennaf cyfrifol am y cynnydd hwn.
- 21 Nododd archwilwyr faterion y mae angen i'r cyngor roi sylw iddynt, ond nad arweiniodd at farn archwilio amodol, mewn 522 o gynghorau o gymharu â 424 yn 2016-17.
- 22 Unwaith eto, mae archwilwyr wedi tynnu sylw at yr angen i ddatblygu'r swyddogaeth archwilio mewnol ac ategir hyn gan ganfyddiadau fy astudiaeth genedlaethol o archwilio mewnol yn y sector.

Yn 2018, oherwydd diffygion sylweddol a nodwyd yn ystod yr archwiliad, arferais fy mhwerau statudol i gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd neu wneud argymhellion ysgrifenedig i wyth o gynghorau yng Nghymru

- 23 Gall cynghorau cymuned a thref yng Nghymru ddysgu gwersi o'r adroddiadau er budd y cyhoedd a gyhoeddwyd mewn saith cyngor yn ystod 2018. Rwyf hefyd yn ystyried adroddiadau tebyg ar sawl cyngor arall.
- 24 Gall cynghorau hefyd ddysgu gwersi o'r argymhellion ysgrifenedig a gyhoeddwyd o dan adran 25 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004. Yn 2018 gwneuthum argymhellion o'r fath i un cyngor.

Bydd archwiliadau cynghorau cymuned a thref ar gyfer 2018-19 a 2019-20 yn parhau i ganolbwyntio ar feysydd lle mae archwilwyr yn nodi cyfle i wella o ran trefniadau'r cyngor ac yn ystod y cyfnod hwn, byddaf yn adolygu digonolrwydd ac effeithiolrwydd y trefniadau archwilio presennol er mwyn sicrhau eu bod yn addas at y diben

- 25 Bydd fy rhaglen archwilio ar gyfer 2018-19 i 2020-21 yn parhau i ganolbwyntio ar feysydd lle mae lle i gynghorau lleol wella eu trefniadau rheoli ariannol a llywodraethu.
- 26 Yn 2019, byddaf yn adolygu'r trefniadau archwilio presennol er mwyn penderfynu a ydynt yn parhau'n addas at y diben a disgwylir i unrhyw newidiadau i'r trefniadau o ganlyniad i hynny gael eu cyflwyno ar gyfer archwilio cyfrifon 2020-21.

Rhan 1

Mae cynghorau lleol yn rheoli symiau cynyddol o arian cyhoeddus ac yn dal cronfeydd wrth gefn sy'n hafal i'r arian a godwyd oddi wrth dalwyr y dreth gyngor: yn sgil cyhoeddi adroddiad y panel adolygu annibynnol bydd iddynt angen ystyried eu rôl yn y dyfodol a sut y bydd hyn yn effeithio ar eu trefniadau rheoli ariannol

Yn sgil cyhoeddi adroddiad y Panel Adolygiad Annibynnol ar Gyngorau Cymuned a Thref yng Nghymru, caiff cyngorau lleol gyfle i ystyried y gwasanaethau y maent yn eu darparu i'w cymunedau ac effaith ariannol unrhyw ddatblygiadau arfaethedig

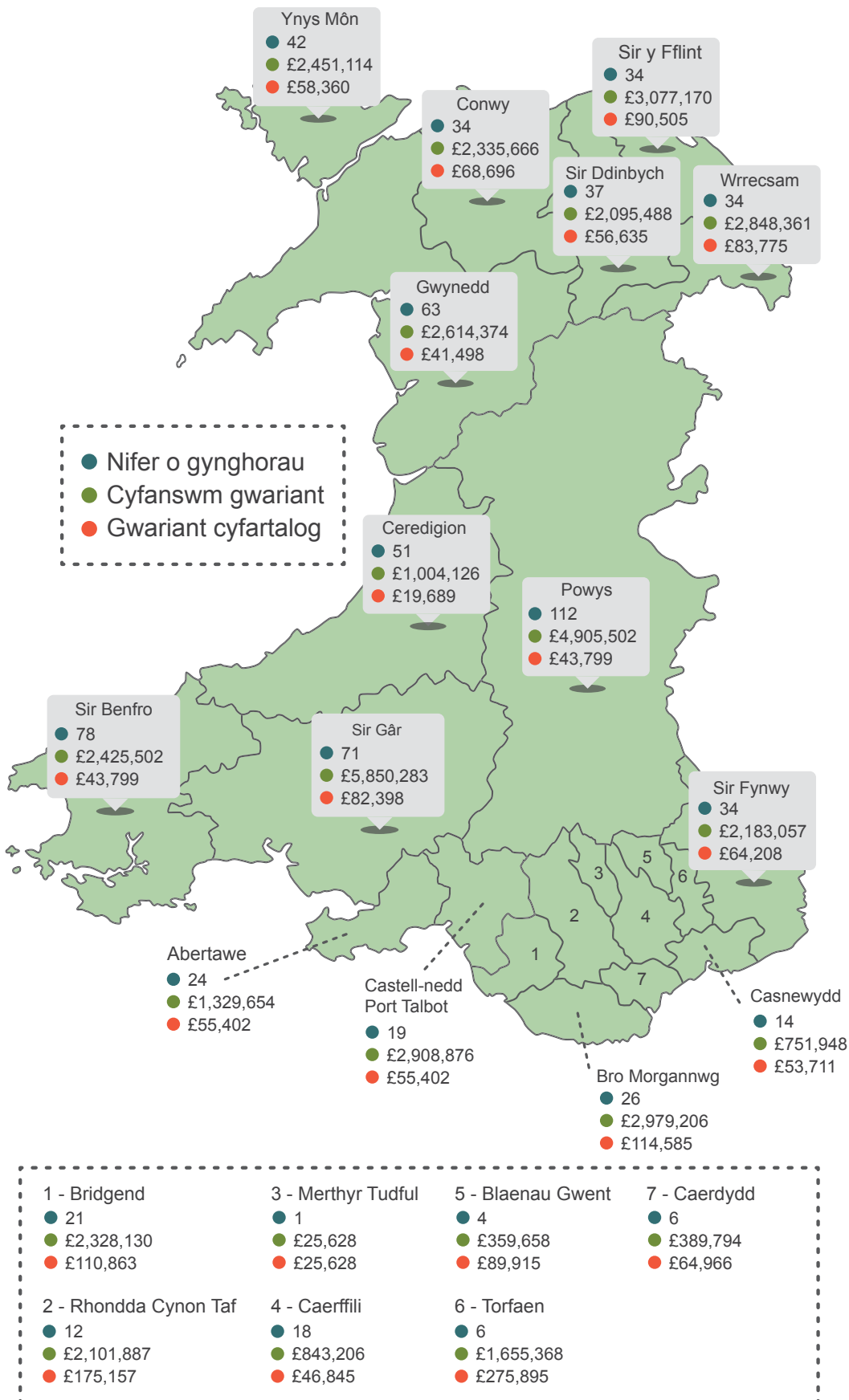
- 1.1 Ymdriniodd adroddiad terfynol y Panel Adolygu Annibynnol ar Gyngorau Cymuned a Thref, a gyhoeddwyd ym mis Hydref 2018, â'r themâu canlynol:
 - beth yw cyngorau cymuned a thref: gan gynnwys mynd i'r afael â chwestiynau megis a ddylai cyngorau cymuned a thref fodoli, eu cwmpas a'r mathau o gyngorau cymuned a thref;
 - beth mae cyngorau cymuned a thref yn ei wneud: edrych ar agweddau ar y rôl megis darpariaeth leol, pwerau a hyblygrwydd, llais a hunaniaeth leol, ac ymgysylltu â'r gymuned;
 - sut mae cyngorau cymuned a thref yn gwneud hynny: ystyried adnoddau a gallu, staffio, cyllido, cyngor arbenigol, rôl cyngorydd, a'r cydberthnasau rhwng cyngorau cymuned a thref a chyrrff eraill; a
 - sut mae cyngorau cymuned a thref yn cael eu dwyn i gyfrif: ystyried atebolrwydd democrataidd, amrywiaeth, archwilio, craffu annibynnol a chymorth/ymyriadau.
- 1.2 Mae'r adroddiad ar gael ar [wefan Llywodraeth Cymru](#).
- 1.3 Gwnaeth y Panel sawl argymhellid y bydd cyngorau lleol bellach am eu hystyried o bosibl o ran cynllunio ar gyfer y dyfodol. Ym mha fodd bynnag y bydd cyngorau yn ymateb, bydd angen iddynt ystyried canlyniadau ariannol penderfyniadau a wneir ganddynt.
- 1.4 Mae'r adran hon o'm hadroddiad yn rhoi rhywfaint o ddadansoddiad lefel uchel o sefyllfa ariannol y sector.

Mae cryn amrywio rhwng ardaloedd sirol o ran nifer y cyngorau lleol a'r symiau o arian y maent yn eu gwario i ddarparu gwasanaethau lleol

- 1.5 Mae gwariant gan gyngorau lleol yn amrywio ledled Cymru. Mae [Arddangosyn 1](#) yn nodi dosbarthiad cyngorau a'r gwariant y maent yn mynd iddo ledled ardaloedd sirol yng Nghymru.

Arddangosyn 1 – amrywio rhwng cynghorau a gwariant yn ôl ardal sirol

Mae nifer y cynghorau cymuned a thref yn amrywio ledled Cymru o 1 yn unig ym Merthyr Tudful i 112 ym Mhowys. Mae'r gwariant cyfartalog fesul cyngor yn amrywio o £19,000 yng Ngheredigion i £275,000 yn Nhorfaen.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

- 1.6 Mae'r amrywiad hwn yn nodi cwmpas gwahanol y gwasanaethau a gynigir gan gynghorau cymuned a thref yng Nghymru. O ran y cynghorau lleiaf, efallai mai dim ond gwasanaethau cyfyngedig ar ffurf neuaddau cymuned a sylwadau ar geisiadau cynllunio y byddant yn eu darparu ond gall y cynghorau mwy o faint fod yn gyfrifol am gynnal llwybrau troed, glanhau strydoedd, gweithredu cyfleusterau cyhoeddus, mynwentydd a pharciau neu wybodaeth i ymwelwyr. Wrth i gynghorau unigol ddatblygu eu rôl mewn ymateb i adroddiad y Panel Adolygu Annibynnol, mae'r symiau o arian a reolir ganddynt yn debygol o gynyddu. Bydd datblygu trefniadau rheoli ariannol a llywodraethu cadarn yn rhan hanfodol o drefniadau gweinyddol a llywodraethu pob cyngor.

Mae incwm cynghorau lleol yn parhau i gynyddu bob blwyddyn, yn bennaf oherwydd cynnydd yn y praesept a godir ar dalwyr y dreth gyngor

- 1.7 Cododd y 735¹ o gynghorau cymuned a thref a'u chwe² chydbwyllgor a gwmpesir yn yr adroddiad hwn dros £48.5 miliwn o incwm yn 2017-18. Mae cynghorau lleol yn codi incwm naill ai drwy bennu praesept, drwy godi am nwyddau a gwasanaethau, drwy hawlio grantiau neu waredu asedau hirdymor.
- 1.8 Gorchymyn terfynol i'r awdurdod unedol dalu swm penodol o arian i'r cyngor lleol yw praesept. Caiff swm y praesept ei rannu'n gyfartal rhwng talwyr treth gyngor y gymuned a chaiff ei dalu'n llawn i'r cyngor lleol.
- 1.9 Mae cynghorau hefyd yn codi arian drwy godi tâl am nwyddau a gwasanaethau a ddarperir gan y cyngor lleol. Fel arfer caiff tâl ei godi am y canlynol:
- defnyddio neuaddau pentref/canol-fannau cymunedol y mae cynghorau lleol yn berchen arnynt neu'n eu rheoli;
 - ffioedd claddu os yw'r cyngor lleol yn awdurdod claddu;
 - taliadau am logi cyfleusterau chwaraeon; a
 - thaliadau meysydd parcio.

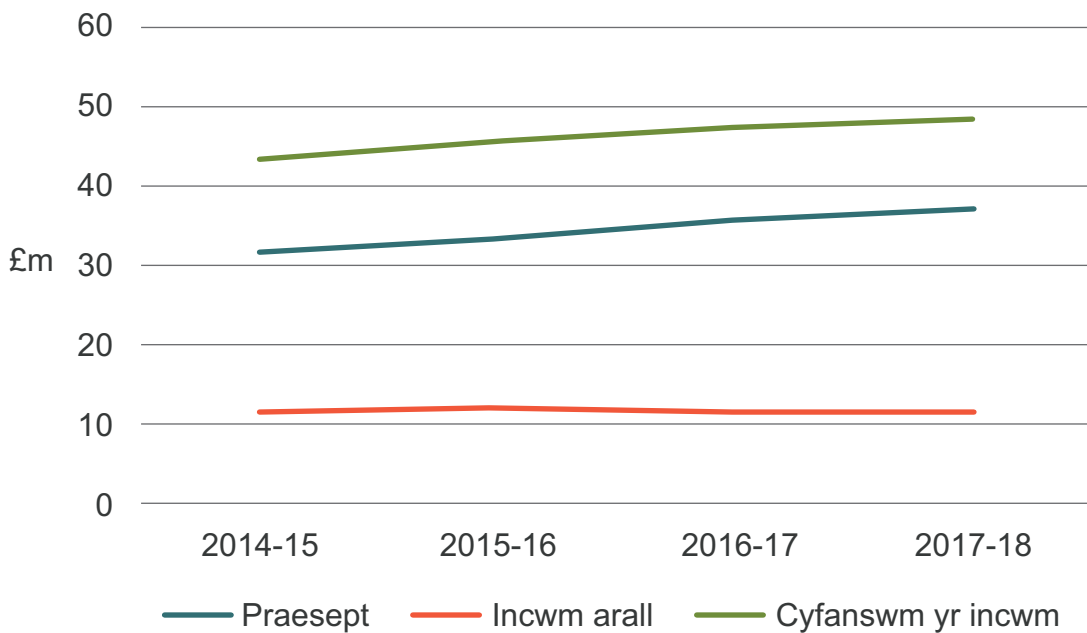
1 Roedd fy adroddiadau blaenorol yn cynnwys Cyngor Cymuned Gwledig Llanelli a Chydbwyllgor Claddu Llanelli. Am fod ei wariant blynyddol wedi mynd dros £2.5 miliwn, mae'r Cyngor bellach yn paratoi ei gyfrifon ar sail wahanol i gynghorau eraill ac felly nid yw wedi cael ei gynnwys yn yr adroddiad hwn. Yn 2018, trosglwyddodd gweithgareddau'r Cydbwyllgor Claddu i Gyngor Cymuned Gwledig Llanelli ac ni chyfrifir amdanynt ar wahân mwyach. Mae'r data a gofnodwyd mewn blynyddoedd blaenorol wedi cael eu diwygio i hepgor y cyrff hyn.

2 Pwyllgorau claddu yw pob un o'r cydbwyllgorau ac maent yn gwario cyfanswm o ychydig dros £239,000.

- 1.10 Gall cynghorau hefyd godi arian i'w fuddsoddi mewn asedau hirdymor drwy wneud cais am grantiau, hawlio benthyciadau neu waredu asedau hirdymor. Fel arfer, caiff y defnydd o'r cronfeydd hyn ei gyfyngu i ddibenion penodol.
- 1.11 Yn gyffredinol, mae incwm cynghorau lleol wedi cynyddu £5.1 miliwn (12%) ers 2014-15. Yn ystod yr un cyfnod, cynyddodd cyfanswm y praesept a godwyd ar dalwyr y dreth gyngor £5.2 miliwn (16%).

Arddangosyn 2 – Incwm cynghorau lleol rhwng 2014-15 a 2017-18

Mae cyfanswm incwm cynghorau lleol wedi cynyddu bob blwyddyn, o £43.4 miliwn yn 2014-15 i fwy na £48.5 miliwn yn 2017-18. Cynyddodd cyfanswm y praesept £5.2 miliwn i £37.1 miliwn ond gostyngodd incwm o ffynonellau eraill £100,000 i £11.4 miliwn yn ystod yr un cyfnod.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

1.12 Yn 2016, cyhoeddais adroddiad ar godi am wasanaethau a chynhyrchu incwm gan awdurdodau lleol. Er nad oedd yr adroddiad hwn wedi'i anelu at gynghorau cymuned a thref, efallai y bydd yn ddefnyddiol wrth iddynt feddwl am gynhyrchu incwm o ffynonellau eraill heblaw'r praesept. Gellir gweld yr adroddiad ar [ein gwefan](#).

Mae gwariant cynghorau lleol yn parhau i gynyddu bob blwyddyn oherwydd costau staff cynyddol a gwariant uniongyrchol ar nwyddau a gwasanaethau

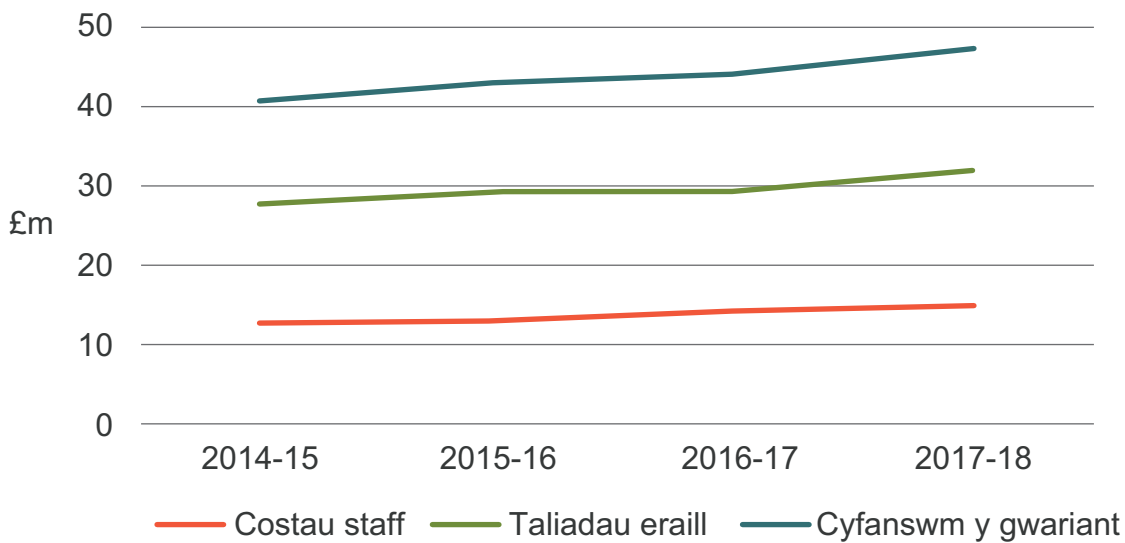
1.13 Gwariodd cynghorau cymuned a thref a'u cydbwyllgorau fwy na £47.4 miliwn yn 2017-18. Mae gan gynghorau lleol nifer o bwerau a swyddogaethau statudol y gallant fynd i wariant arnynt yn gyfreithlon. Roedd y rhain yn cynnwys pwerau sy'n ymwneud â'r canlynol:

- ymddangosiad pentrefi, gan gynnwys, er enghraifft, adeiladau a safleoedd allweddol, dyluniadau da, ac ymylon ffyrdd;
- awyr agored ac ymarfer corff, gan gynnwys, er enghraifft, maes y pentref, diogelu tir comin, cyfleusterau hamdden, tiroedd pleser a theithiau cerdded cyhoeddus, pyllau nofio a chyfleusterau i ymwelwyr â chefn gwlad;
- cynulliadau, gan gynnwys pwerau sy'n ymwneud â thwristiaeth, adloniant a'r celfyddydau, neuaddau a chanolfannau a gefeillio;
- goleuadau cyhoeddus ac atal troseddau, gan gynnwys, er enghraifft, gwyliadwriaeth;
- bod yn berchen ar randiroedd a'u darparu;
- iechyd, gan gynnwys cyfleusterau cyhoeddus, sbwriel a graffiti a dŵr a draenio pyllau dŵr;
- cyfathrebu, gan gynnwys hawliau tramwy, gwaith ar lwybrau troed a llwybrau ceffylau, llochesi a seddi a meysydd parcio cerbydau a rheseli beiciau; a
- phwerau sy'n ymwneud â'r ymadawedig, er enghraifft darparu mynwent.

1.14 Yn gyffredinol, mae incwm cynghorau lleol wedi cynyddu £6.5 miliwn (16%) ers 2014-15. Yn ystod y cyfnod hwn, cynyddodd gwariant ar gostau staff £2.2 miliwn (18% a chynyddodd taliadau eraill £4.2 miliwn (16%).

Arddangosyn 3 – gwariant cynghorau lleol rhwng 2014-15 a 2017-18

Mae cyfanswm incwm cynghorau lleol wedi cynyddu bob blwyddyn, o £40.9 miliwn yn 2014-15 i £47.4 miliwn yn 2017-18. Cynyddodd gwariant ar gostau staff £2.2 miliwn i £14.9 miliwn a chynyddodd gwariant arall ar nwyddau a gwasanaethau £4.3 miliwn i £32.1 miliwn yn ystod yr un cyfnod.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

Mae cronfeydd wrth gefn cynghorau lleol yn parhau i gynyddu gan fod incwm yn uwch na gwariant ac mae bron 200 o gynghorau yn dal cronfeydd wrth gefn sy'n fwy na'r praesept a godwyd ar dalwyr y dreth gyngor

1.15 Mae cynghorau lleol yn dal cronfeydd wrth gefn a balansau am amrywiaeth o resymau. Mae'r rhai yn cynnwys ariannu gwariant nas rhagwelwyd a 'chynilo' ar gyfer prosiectau yn y dyfodol. Mewn rhai achosion, mae'n ofynnol iddynt neilltuo arian at ddibenion penodol yn ôl y gyfraith. Er enghraifft, gall derbyniadau o waredu asedau hirdymor gael eu diffinio fel derbyniadau cyfalaf. Os felly, dim ond er mwyn ariannu gwariant cyfalaf y gellir eu defnyddio.

1.16 Roedd cronfeydd wrth gefn cynghorau lleol ar 31 Mawrth 2018 yn fwy na £41.5 miliwn ac maent wedi cynyddu mwy na £8.6 miliwn neu 29% ers 31 Mawrth 2014.

Arddangosyn 4 – cronfeydd wrth gefn cynghorau lleol rhwng 31 Mawrth 2014 a 31 Mawrth 2018

Mae cronfeydd wrth gefn cynghorau lleol wedi cynyddu mwy na £8.6 miliwn yn ystod y tair blwyddyn ariannol ddiwethaf.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

1.17 Wrth bennu'r praesept, o dan y gyfraith mae'n ofynnol i gynghorau lleol ystyried gwerth arian a ddelir fel cronfeydd wrth gefn. Mae'n rhaid i gynghorau lleol ystyried lefel y cronfeydd wrth gefn a ddelir ganddynt a ph'un a ydynt yn bwriadu ariannu unrhyw ran o'u gwariant o gronfeydd wrth gefn, neu a oes angen iddynt gynyddu'r symiau a neilltuir mewn cronfeydd wrth gefn.

1.18 Mae cynghorau yn parhau i godi incwm sy'n fwy na'u gwariant bob blwyddyn. Mae'r symiau a ddelir gan gynghorau lleol fel cronfeydd wrth gefn wedi cynyddu mwy na £8.6 miliwn (29%) ers 31 Mawrth 2014. Ar gyfer 2017-18, neilltuodd cynghorau 2% o gyfanswm yr incwm a dderbyniwyd ganddynt mewn cronfeydd wrth gefn, o gymharu â 7% ar gyfer 2016-17.

Arddangosyn 5 – cynyddodd cynghorau lleol eu praeseptau a'u cronfeydd wrth gefn ar gyfer 2017-18 er gwaethaf eu gwarged yn 2016-17

Gwnaeth llawer o gynghorau lleol gadw eu praesept neu eu cronfeydd wrth gefn ar yr un lefel neu eu cynyddu yn 2017-18 er gwaethaf eu gwarged yn 2016-17.

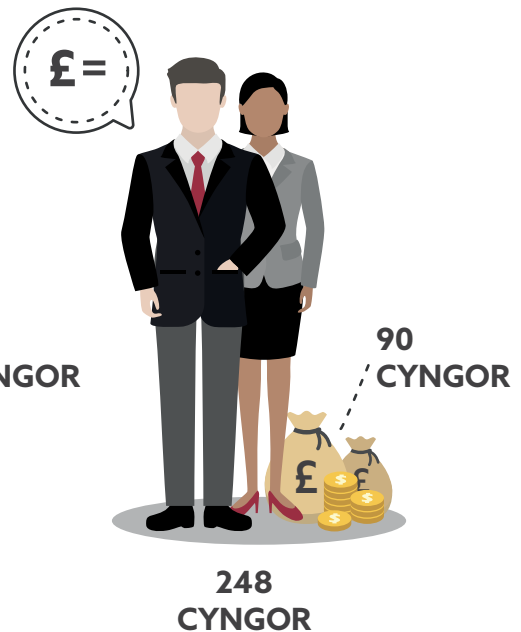
Cynydd mewn cronfeydd wrth gefn yn 2017-18

Cynydd mewn praesept un 2017-18

Cynhaliwyd praesept yn 2017-18

Cynghorau wedi cynnal neu cynyddu praesept yn 2017-18 ond gwnaethant symiau dros ben yn 2016-17 a chynnal y cronfeydd wrth gefn ar 31 Mawrth 2018 yn uwch na'r praesept 2017-18.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

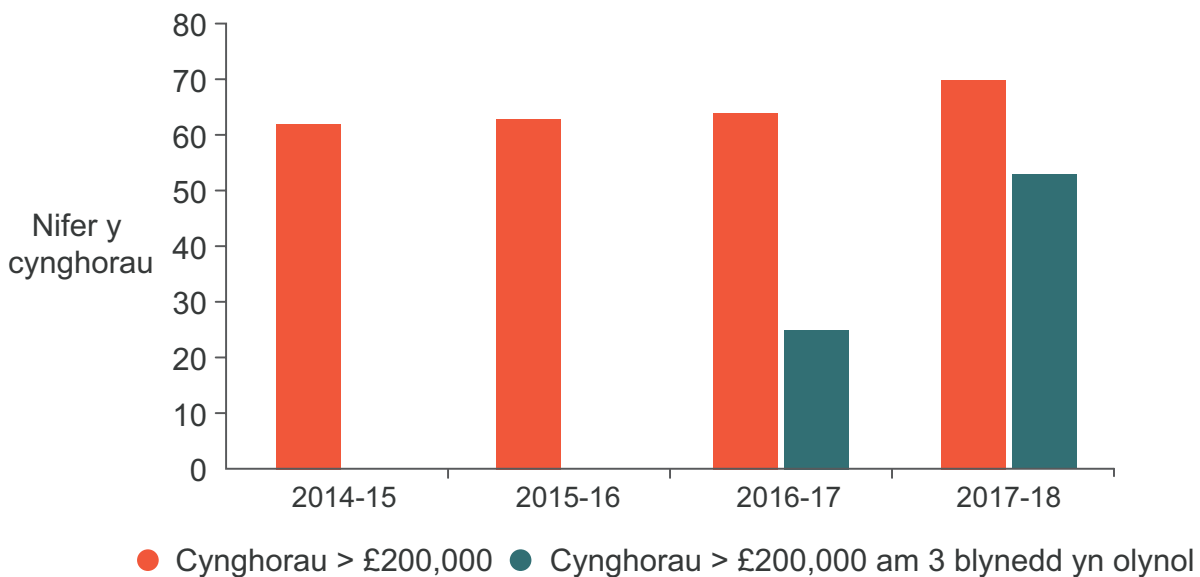
- 1.19 Disgwyliaf i incwm a gwariant ym mhob rhan o'r sector gynyddu dros amser wrth i gynghorau lleol ddechrau rheoli mwy o wasanaethau ac asedau a drosglwyddir iddynt gan yr awdurdodau unedol. Fodd bynnag, mewn cyfnod o gyni cyllidol, mae'n bwysig nad yw cynghorau yn ychwanegu'n ddiangen at y baich a osodir ar dalwyr y dreth gyngor, drwy godi mwy o incwm drwy'r dreth gyngor nag sydd ei angen i ddarparu gwasanaethau'r cyngor a gweinyddu ei faterion.
- 1.20 Yn y cyd-destun hwn, mae'n achos pryder bod archwilwyr yn nodi'n rheolaidd bod cynghorau yn methu ag ystyried eu cronfeydd wrth gefn wrth bennu eu cyllidebau. Mae'r ystadegau uchod yn awgrymu bod angen i rai cynghorau lleol ystyried yn ofalus a oes angen iddynt ddal lefel y cronfeydd wrth gefn sydd ganddynt ar hyn o bryd ac a ddylid defnyddio rhai o'r balansau a ddelir i ariannu'r gwariant cyfredol, gan eu galluogi i bennu praesept is. Nid oes gan gynghorau lleol bwerau i godi arian i'w dal mewn cronfeydd wrth gefn bythol gynyddol. Pan fydd balansau cronfeydd wrth gefn cynghorau yn sylweddol dylent sicrhau eu bod wedi datblygu cynlluniau i ddefnyddio'r arian hwn er budd y cymunedau a wasanaethir ganddynt.

Mae nifer gynyddol o gynghorau yn mynd dros y trothwy ar gyfer mabwysiadu dyletswyddau penodol a nodwyd yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 ac mae 53 o gynghorau bellach yn bodloni gofyniad y trothwy, sef incwm neu wariant blynyddol dros £200,000 ar gyfer tair blwyddyn yn olynol

- 1.21 Mae adran 40 o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn nodi rôl cynghorau lleol mewn perthynas â chynlluniau llesiant lleol. Mae'n nodi bod cynghorau sydd ag incwm neu wariant blynyddol gwerth dros £200,000 ar gyfer tair blwyddyn neu fwy'n olynol yn ddarostyngedig i ddyletswyddau penodol ond cyfyngedig o dan y Ddeddf.
- 1.22 Yn 2017-18, roedd incwm neu wariant 70 o gynghorau dros £200,000. Mae'r nifer hon yn cynyddu bob blwyddyn.

Arddangosyn 6 – cynghorau lleol sydd ag incwm neu wariant blynyddol dros £200,000

Mae nifer y cynghorau sydd ag incwm neu wariant blynyddol dros £200,000 wedi cynyddu i 70 yn 2017-18 ac mae 53 o'r cynghorau hyn bellach yn bodloni'r amod cymhwysu a bennwyd gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

- 1.23 Mae gan 53 o gynghorau incwm neu wariant dros £200,000 ar gyfer pob un o'r tair blwyddyn ariannol ddiwethaf. Bydd gofynion y Ddeddf bellach yn gymwys i'r cynghorau hyn. Mae **Atodiad 1** yn cynnwys rhestr lawn o'r cynghorau hyn.
- 1.24 Mae gan y cynghorau hyn ddyletswydd benodol ond cyfyngedig o dan y Ddeddf i gymryd pob cam rhesymol i gyflawni'r amcanion a nodir yn y cynllun llesiant lleol. Bob blwyddyn ariannol, mae'n rhaid iddynt gyhoeddi adroddiad ar y cynnydd y maent wedi'i wneud i gyflawni'r amcanion lleol.
- 1.25 Bydd angen i'r cynghorau sy'n mynd dros y trothwy fod yn ymwybodol o'u dyletswyddau a chynllunio ar gyfer eu cyflawni. Mae fy rhyngweithio â chynghorau hyd yma yn awgrymu bod angen cynyddu ymwybyddiaeth o'r dyletswyddau o dan y Ddeddf sy'n gymwys i gynghorau cymuned a thref.

Rhan 2

Mae nifer sylweddol o gynghorau wedi methu â chydymffurfio â'u cyfrifoldebau statudol am baratoi cyfrifon a sicrhau bod trefniadau priodol ar waith ar gyfer yr archwiliad statudol, gan gynnwys gwneud trefniadau i'w hetholwyr archwilio'r cyfrifon

Mae Deddf Archwilio (Cymru) 2004 a Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn nodi'n glir y gofynion statudol ynglŷn â pharatoi ac archwilio datganiadau cyfrifyddu cynghorau lleol

- 2.1 Mae adran 13 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 (y Ddeddf) yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau lleol lunio eu cyfrifon hyd at 31 Mawrth bob blwyddyn a threfnu i'r Archwilydd Cyffredinol eu harchwilio.
- 2.2 Mae Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 (y Rheoliadau) yn nodi'r amserlen ar gyfer paratoi a chymeradwyo'r cyfrifon blyneddol:
- 2.3 mae'n rhaid i swyddog ariannol cyfrifol y cyngor baratoi ac ardystio bod y cyfrifon yn cyflwyno derbynadau a thaliadau'r cyngor yn briodol, neu'n rhoi darlun teg o sefyllfa ariannol ac incwm a gwariant y cyngor. Mae'r Swyddog Ariannol Cyfrifol yn ardystio i hynny drwy lofnodi a dyddio'r datganiadau cyfrifyddu. Darperir ar gyfer llofnodi a dyddio yn y ffurflen flynyddol.
- 2.4 Mae'n rhaid i'r aelodau, gan gyfarfod yn eu cyfanrwydd, ystyried y datganiadau cyfrifyddu ac, ar ôl eu hystyried, gymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu i'w cyflwyno i'r archwilydd drwy benderfyniad gan y corff; ac ar ôl eu cymeradwyo, sicrhau bod y datganiadau cyfrifyddu'n cael eu llofnodi a'u dyddio gan y person sy'n cadeirio'r cyfarfod lle y rhoddwyd y gymeradwyaeth honno;
- 2.5 Mae'n rhaid i'r camau gweithredu hyn gael eu cwblhau erbyn 30 Mehefin ar ôl diwedd y flwyddyn ariannol.
- 2.6 Mae'n rhaid i gynghorau hefyd wneud trefniadau i etholwyr lleol arfer eu hawliau i archwilio'r cyfrifon a'r cofnodion ategol ar adeg archwilio. Mae adran 30 o'r Ddeddf yn rhoi'r hawl i etholwyr lleol archwilio'r cyfrifon sydd i'w harchwilio a chysylltu â'r archwilydd i ofyn cwestiynau am y cyfrifon neu wneud gwrthwynebiadau.
- 2.7 Mae'r Rheoliadau yn nodi bod yn rhaid caniatáu i etholwyr archwilio'r cyfrifon am 20 diwrnod gwaith ar ôl rhoi rhybudd rhesymol cyn y dyddiad a bennir gan yr archwilydd y bydd etholwyr lleol yn gallu arfer eu hawliau i ofyn cwestiynau neu wneud gwrthwynebiadau. Mae'n rhaid i gynghorau gyhoeddi hysbysiad sy'n hysbysebu'r cyfnod archwilio hwn o leiaf 14 diwrnod gwaith cyn i'r cyfnod ddechrau.

Nid yw archwiliadau wedi cael eu cwblhau mewn gormod o gynghorau yng Nghymru oherwydd oedi cyn cyflwyno'r ffurflen flynyddol i'w harchwilio

2.8 Mae'n siomedig nodi ar 30 Tachwedd 2018 h.y. ddeufis ar ôl y dyddiad y dylai'r cynghorau fod wedi cyhoeddi cyfrifon archwiliedig yn unol ag ef, fod archwiliad 2017-18 yn anghyflawn mewn 94 o gynghorau. Mae'r archwiliadau yn anghyflawn am amrywiol resymau fel y nodir yn **Arddangosyn 7**. Mewn sawl achos, mae modd osgoi'r rhesymau dros yr oedi cyn cwblhau'r archwiliad, sy'n cael eu hachosi gan fethiant y cynghorau i baratoi'r ffurflen flynyddol neu ei chyflwyno i'r archwilydd yn amserol.

Arddangosyn 7 – rhesymau dros archwiliadau anghyflawn

Mae archwiliad 2017-18 yn anghyflawn mewn 94 o gynghorau am amrywiol resymau

	Nifer y cynghorau
Ffurflen flynyddol 2017-18 heb ei chyflwyno i'r archwilydd	17
Cynghorau ddim yn ymateb i geisiadau am ragor o wybodaeth	24
Archwiliadau blynyddoedd blaenorol yn anghyflawn	22
Materion o ran archwiliad 2017-18 eto i'w datrys	31

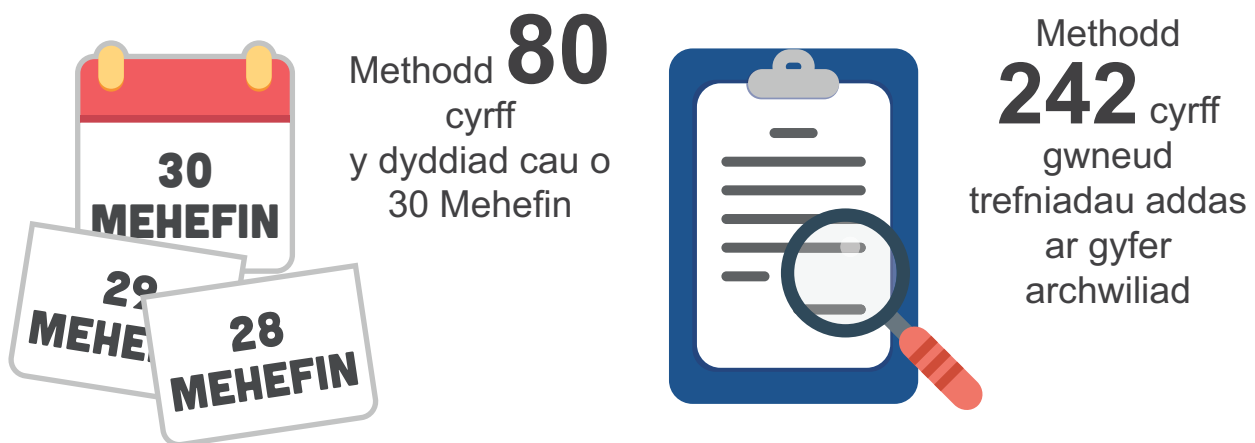
2.9 Nodir manylion y cynghorau roedd eu harchwiliad yn anghyflawn ar 30 Tachwedd 2018 yn **Atodiad 2**.

Mae nifer sylweddol o gynghorau lleol yng Nghymru wedi methu â chydymffurfio â'r amserlen statudol ar gyfer paratoi a chymeradwyo eu cyfrifon

2.10 Nid yw'r Rheoliadau sy'n ymwneud ag amseriad yr archwiliad a'r trefniadau y mae'n rhaid eu gwneud wedi newid ers sawl blwyddyn. Er gwaethaf hyn, mae llawer o gynghorau wedi methu â gwneud trefniadau priodol. Mae hon yn thema sy'n cael ei nodi dro ar ôl tro gan archwilwyr ac mae'n awgrymu nad yw clerod nac aelodau cynghorau yn deall y gofynion statudol na'u cyfrifoldebau am gydymffurfio â nhw.

Arddangosyn 8 – cydymffurfiaeth â'r amserlen statudol

Mae llawer o gynghorau yng Nghymru yn methu â chadw at yr amserlen statudol a nodwyd yn Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio Cymru.

Ffynhonnell: Dadansoddiad Swyddfa Archwilio Cymru

2.11 Y rheswm mwyaf cyffredin dros y methiant i wneud trefniadau priodol i etholwyr archwilio cyfrifon oedd bod y cyngor lleol wedi cymeradwyo'r cyfrifon ar ôl i'r cyfnod archwilio o 20 ddiwrnod ddechrau.

2.12 Mae adran 30(1) o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn darparu 'an interested person may inspect the accounts to be audited'. Mae Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn ei gwneud yn ofynnol i gorff perthnasol (cyngor) '[g]ymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu i'w cyflwyno i'r archwilydd' ar ôl iddo eu hystyried.

- 2.13 Dim ond datganiadau cyfrifyddu a gymeradwywyd y gellir eu cyflwyno i'r archwilydd i'w harchwilio, felly mae'n rhaid i'r 'cyfrifon i'w harchwilio', y mae'n rhaid iddynt fod ar gael i'w harchwilio gan etholwyr gael eu cymeradwyo gan y cyngor yn gyntaf.
- 2.14 Mewn sawl achos, dim ond ychydig ddiwrnodau ar ôl i'r cyfnod archwilio ddechrau y cafodd y cyfrifon eu cymeradwyo. Fodd bynnag, mewn achosion eraill dim ond tuag at ddiwedd y cyfnod archwilio y cafodd y cyfrifon eu cymeradwyo.
- 2.15 Nododd yr archwilwyr hefyd nad yw rhai cynghorau yn rhoi digon o amser ar gyfer y cyfnod hysbysu na'r cyfnod archwilio. Pan fydd archwilwyr yn nodi achosion arwyddocaol o dorri'r Rheoliadau, byddant yn cyfarwyddo'r cyngor i osod hysbysiad newydd sy'n bodloni gofynion y Rheoliadau yn llawn.

Er mwyn helpu cynghorau i gydymffurfio â'r Rheoliadau, ar gyfer archwiliad 2018-19 byddaf yn pennu dyddiad cyffredin, sef 29 Gorffennaf 2019, i bob cyngor lleol yng Nghymru o ran arfer hawliau etholwyr

- 2.16 Er mwyn mynd i'r afael â'r methiannau mwyaf cyffredin o archwiliad 2018-19 ymlaen, byddaf yn gosod dyddiad cyffredin i'r etholwyr arfer eu hawliau o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004. Yna, bydd archwilwyr sy'n gweithredu ar fy rhan yn rhoi hysbysiad o archwiliad profforma i'r cynghorau ei arddangos mewn man amlwg yn lleol a'i gyhoeddi ar eu gwefannau.
- 2.17 Mae **Arddangosyn 9** yn esbonio'r hyn y mae'n rhaid i gynghorau ei wneud ar gyfer archwiliad 2018-19 a phryd mae'n rhaid iddynt ei wneud er mwyn sicrhau bod trefniadau priodol yn cael eu gwneud i etholwyr arfer eu hawliau i archwilio'r cyfrifon.

Arddangosyn 9 – amserlen archwilio ar gyfer 2018-19

Rwyf wedi pennu 29 Gorffennaf 2019 fel y dyddiad y gall etholwyr lleol ddechrau arfer eu hawliau o dan adran 30 a 31 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004.

Cam Gweithredu	I'w gwblhau erbyn
Mae'r Cyngor yn gosod hysbysiad o archwiliad mewn man amlwg ac yn cyhoeddi copi ar ei wefan	16 Mehefin 2019
Mae'r Swyddog Ariannol Cyfrifol yn ardystio'r datganiadau cyfrifyddu	30 Mehefin 2019
Mae'r Cyngor yn cymeradwyo'r cyfrifon i'w cyflwyno i'r archwilydd	30 Mehefin 2019
Mae'r Cyngor yn sicrhau bod cyfrifon a chofnodion ategol ar gael i'r cyhoedd eu harchwilio	1 Gorffennaf 2019
Diwedd y cyfnod archwilio statudol	26 Gorffennaf 2019
Y dyddiad y gall etholwyr lleol ofyn cwestiynau i'r archwilydd am y cyfrifon neu wneud gwrthwynebiadau yn eu cylch	29 Gorffennaf 2019

2.18 Gan fod rhybudd o'r dyddiadau hyn wedi cael ei roi bellach, rhagwelaif y bydd bron bob cyngor yn cydymffurfio â'r Rheoliadau ar gyfer 2018-19.

Bydd archwilwyr yn gofyn am dystiolaeth i ddangos bod pob cyngor lleol wedi gwneud trefniadau priodol i etholwyr arfer eu hawliau i archwilio'r cyfrifon

- 2.19 Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, mae nifer gynyddol o etholwyr lleol wedi cysylltu â'u harchwilwyr neu Swyddfa Archwilio Cymru i godi pryderon nad yw cynghorau yn gwneud trefniadau priodol i etholwyr arfer eu hawliau. Yn y rhan fwyaf o'r achosion hyn, nid yw'r cyngor wedi cydymffurfio â'r gyfraith.
- 2.20 Felly, fel rhan o archwiliad 2017-18, gofynnodd yr archwilwyr am dystiolaeth ar ffurf ffotograff i ddangos bod cynghorau wedi cydymffurfio â'r gofynion i arddangos yr hysbysiadau mewn man amlwg.
- 2.21 Mewn rhai achosion, er iddynt gael eu hysbysu am y gofynion o ran dystiolaeth, nid oedd nifer fach o gynghorau yn gallu rhoi'r dystiolaeth y gofynnwyd amdani. Mewn achosion eraill, yn syml, gwrthododd clerics y cyngor i roi'r dystiolaeth.
- 2.22 Ar gyfer 2018-19, byddaf yn cyfarwyddo archwilwyr, os bydd cynghorau yn methu â chydymffurfio â'r cais am dystiolaeth, y dylent gyfeirio'r cyngor ataf i er mwyn i mi ganfod pam nad yw'r cyngor a/neu ei glerc yn barod i gydweithredu â'r archwilydd. Byddaf hefyd yn ystyried p'un a ddylwn gyhoeddi adroddiad er budd y cyhoedd er mwyn tynnu sylw'r cyhoedd at fethiannau'r cyngor.

Rhan 3

Mae nifer y barnau archwilio amodol wedi dyblu yn 2017-18 i 340 o gynghorau, gyda'r archwilwyr yn nodi methiannau o hyd o ran rheoli ariannol a llywodraethu

Mae archwilwyr yn rhoi barn archwilio ‘amodol’ pan fydd cynghorau yn methu â chydymffurfio â’u cyfrifoldebau statudol neu pan ddaw archwilwyr i’r casgliad bod y wybodaeth yn y ffurflen flynyddol wedi cael ei chamddatgan

- 3.1 Mae fy null archwilio ar gyfer cynghorau lleol wedi’i gynllunio er mwyn i mi gyflawni fy nghyfrifoldebau o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004.
- 3.2 Mae cynghorau lleol yn paratoi eu cyfrifon ar ffurf ffurflen flynyddol. Mae’r ffurflen flynyddol yn cynnwys:
 - y datganiadau cyfrifyddu blynyddol a wnaed hyd at 31 Mawrth bob blwyddyn; a
 - datganiad llywodraethu blynyddol sy’n nodi haeriadau lle mae’r cyngor yn cadarnhau’r trefniadau sydd ar waith ganddo i reoli ei gyllid.
- 3.3 Mae archwilwyr yn adolygu’r datganiadau cyfrifyddu sydd wedi’u cynnwys yn y ffurflen flynyddol a’r haeriadau a wnaed yn y datganiad llywodraethu blynyddol er mwyn dod i gasgliad ynghylch a oes tystiolaeth ai peidio bod y datganiadau cyfrifyddu wedi cael eu paratoi’n briodol a ph’un a oes gan y cyngor drefniadau digonol ar waith i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd yn ei ddefnydd o adnoddau a ph’un a yw’r wybodaeth a geir yn y ffurflen flynyddol yn rhoi darlun cywir o gyllid a threfniadau rheoli ariannol a llywodraethu’r cyngor.
- 3.4 Mae archwilwyr yn mesur trefniadau’r cyngor yn erbyn ei gyfrifoldebau statudol ac yn rhoi barn ‘amodol’ pan fyddant yn nodi diffyg cydymffurfiaeth. Nodir y rhain fel eithriadau yn y farn archwilio. Fodd bynnag, mae modd osgoi pob barn amodol os oes gan gynghorau drefniadau priodol ar waith i gydymffurfio â’u cyfrifoldebau statudol.
- 3.5 Mae archwilwyr hefyd yn rhoi barn archwilio amodol lle mae’r wybodaeth a geir yn y cyfrifon a/neu’r datganiadau cyfrifyddu blynyddol yn anghyson â’r dystiolaeth a roddwyd ar gyfer yr archwiliad.

Cafodd dros 340 o gynghorau unigol farn archwilio amodol ar gyfer 2017-18 o gymharu â 170 yn 2016-17 ac mae'r cynnydd hwn i'w briodoli'n bennaf i ddiffyg dealltwriaeth o'r amserlen statudol ar gyfer y cyfrifon a'r archwiliad

- 3.6 Rhoddaf farn archwilio ddiamed pan na ddaw unrhyw faterion i'm sylw yn ystod yr archwiliad sy'n awgrymu bod y cyngor wedi methu â chydymffurfio â gofynion statudol neu reoliadol. Gall fy archwiliad hefyd nodi materion eraill y mae angen eu dwyn i sylw'r cyngor, er nad ydynt yn dynodi methiant i gydymffurfio â gofyniad statudol na gofyniad rheoliadol.
- 3.7 Y mater mwyaf cyffredin a arweiniodd at farn archwilio amodol oedd diffyg cydymffurfio â'r Rheoliadau a oedd yn ymwneud â chymeradwyo'r cyfrifon a'r trefniadau i'r cyhoedd archwilio'r cyfrifon. Rwyf wedi trafod y mater hwn yn fanylach yn Rhan 3 o'r adroddiad hwn.
- 3.8 Heblaw am farnau amodol sy'n ymwneud â'r amserlen ar gyfer y cyfrifon a'r archwiliad, mae'r math o farnau amodol yn debyg ar y cyfan i'r rhai yn 2016-17. Mewn rhai achosion, rhoddir barn archwilio amodol am fwy nag un rheswm. Ymhlith yr enghreifftiau o'r materion hyn mae:
- methiant i gydymffurfio â'r rheoliadau ar gyfer paratoi a chymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu;
 - gwendidau yn y trefniadau i bennu'r gyllideb a monitro;
 - diffyg cydymffurfiaeth â gofynion statudol i gyhoeddi dogfennau ar-lein; a
 - methiant i wneud trefniadau priodol ar gyfer trethu'r gyflogres.

Methodd 86 o gynghorau â pharatoi a chymeradwyo eu datganiadau cyfrifyddu blynyddol yn unol â gofynion Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014, o gymharu â 50 yn 2016-17

- 3.9 Fel y crynhoir yn **Arddangosyn 10**, mae Rheoliad 15 o Reoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn nodi'r amserlen i gynghorau lleol baratoi a chymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu.

Arddangosyn 10 – y broses gymeradwyo statudol ar gyfer cyfrifon cynghorau lleol

Mae'n rhaid i'r Swyddog Ariannol Cyfrifol ardystio'r datganiadau cyfrifyddu cyn bod y Cyngor yn cymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu, a'r datganiad llywodraethu blynyddol.

Mae'r swyddog ariannol cyfrifol yn ardystio'r datganiadau cyfrifyddu erbyn 30 Mehefin cyn i'r Cyngor eu cymeradwyo

Ar ôl i'r swyddog ariannol cyfrifol eu hardystio, mae'r Cyngor yn cymeradwyo'r ffurflen flynyddol gan gynnwys y datganiadau cyfrifyddu erbyn 30 Mehefin

3.10 Nododd yr archwilwyr, o'r cynghorau hynny sydd wedi cyflwyno cyfrifon i'w harchwilio, nad oedd 86 o gynghorau wedi cadw at yr amserlen hon ar gyfer cyfrifon 2017-18. Mae'n debygol y bydd y ffigur hwn yn cynyddu wrth i'r cyfrifon hwyr, y cyfeiriwyd atynt uchod, gael eu cyflwyno ac wrth i'r dyddiad cymeradwyo ddod yn hysbys. Mae hyn yn cymharu â 50 o gynghorau a fethodd â chydymffurfio â'r gofynion ar gyfer 2016-17.

3.11 Nododd yr archwilwyr yr achosion canlynol:

- dim ond ar ôl i'r Cyngor gymeradwyo'r ffurflen flynyddol y cafodd y datganiadau cyfrifyddu eu hardystio gan y swyddog ariannol cyfrifol; a
- roedd naill ai'r swyddog ariannol cyfrifol neu'r Cyngor neu'r ddau wedi methu â chyflawni eu cyfrifoldebau erbyn 30 Mehefin. Mewn rhai achosion, digwyddodd hyn oherwydd cylchoedd cyfarfod cynghorau unigol a gallai'r cyngor fod wedi mynd i'r afael â hyn drwy newid ei amserlen gyfarfod arferol.

Gwnaeth 86 o gynghorau haerid anghywir eu bod wedi cymryd camau priodol i fynd i'r afael â phob mater a godwyd mewn adroddiadau blaenorol gan archwilwyr mewnol ac allanol

- 3.12 Ar ddiwedd pob archwiliad, mae archwilwyr yn rhoi adroddiad manwl i'r cynghorau sy'n nodi canfyddiadau eu harchwiliad, gan gynnwys argymhellion ar gyfer gwella. Dylai'r cyngor ystyried yr adroddiadau a'r argymhellion hyn a chymryd camau priodol.
- 3.13 Ar gyfer archwiliad 2017-18, adolygodd yr archwilwyr y cynnydd yn erbyn yr argymhellion a wnaed yn 2015-16 a 2017-18. Nododd yr archwilwyr fod llawer o gynghorau wedi methu â mynd i'r afael â'u hargymhellion ac nad oeddent yn cydymffurfio â'r cyfrifoldebau statudol o ran pennu'r gyllideb a'r gyflogres o hyd. Mae rhagor o fanylion am y materion hyn wedi'u cynnwys yn fy adroddiadau cynharach ar [gyfrifon 2015-16](#) a [chyfrifon 2016-17](#).

Nid yw 24 o gynghorau wedi gwneud trefniadau priodol eto i gyhoeddi dogfennau ar-lein yn unol â gofynion Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013

- 3.14 O dan Ddeddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013 (Deddf 2013) mae'n ofynnol i bob cyngor lleol gyhoeddi ei fanylion cyswllt a manylion ei aelodau a chofnodion o'i drafodion ar y rhynggrwyd. O dan Ddeddf 2013 mae hefyd yn ofynnol i bob cyngor gyhoeddi ei gofrestr o fuddiannau aelodau, hysbysiadau cyhoeddus a chyfrifon archwiliedig yn electronig. Mae'r newidiadau a gyflwynwyd gan Ddeddf 2013 yn gwneud cynghorau lleol yn fwy atebol i'w hetholwyr.
- 3.15 Nododd yr archwilwyr fod 24 o gynghorau:
- nad oes ganddynt wefan sy'n hygyrch i'r cyhoedd lle y gall gyhoeddi'r wybodaeth y mae'n ofynnol ei chyhoeddi; neu
 - nad ydynt yn cyhoeddi'r wybodaeth hon yn electronig er bod ganddynt wefan.

Nododd archwilwyr faterion y mae angen i'r cyngor roi sylw iddynt, ond nad arweiniodd at farn archwilio amodol, mewn 522 o gynghorau o gymharu â 424 yn 2016-17

- 3.16 Bydd archwilwyr hefyd yn cyflwyno adroddiad ar faterion eraill sydd wedi dod i'w sylw yn ystod yr archwiliad. Dylai cynghorau ystyried y materion hyn fel y gallant wella ar eu trefniadau mewnol yng ngoleuni'r sylwadau a wnaed.
- 3.17 Cyflwynodd archwilwyr adroddiadau ar faterion o'r fath i 522 o gynghorau yn 2017-18 o gymharu â 424 yn 2016-17.

Nododd yr archwilwyr faterion yn natganiadau cyfrifyddu 180 o gynghorau

- 3.18 Dylai pob cyngor sicrhau bod y ffurflen flynyddol yn cael ei chwblhau'n llawn a'i gwirio cyn iddi gael ei chyflwyno i'w harchwilio. Eir i gostau archwilio ychwanegol pan fydd angen i archwilwyr ddychwelyd y ffurflen flynyddol i gynghorau er mwyn iddynt ei chywiro neu ei chwblhau
- 3.19 Mae'r datganiadau cyfrifyddu y mae'n rhaid i gynghorau lleol yng Nghymru eu cyflwyno yn syml, o ran strwythur a gofynion cyfrifyddu. Nododd yr archwilwyr faterion yn natganiadau cyfrifyddu 180 o gynghorau. Mae hyn dipyn yn fwy na'r niferoedd a nodwyd ar gyfer 2016-17 (86) ond yn debyg i 2015-16 (176).
- 3.20 Mewn sawl achos, nododd yr archwilwyr fod y cyfrifon cymaradwy ar gyfer 2016-17 a nodwyd ar ffurflen flynyddol 2017-18 wedi cael eu newid o gyfrifon 2016-17 a oedd wedi'u cynnwys ar ffurflen flynyddol 2016-17. Mewn achosion eraill, gall y cyfrifon gynnwys gwallau syml:
- gwallau rhifyddol. Mewn rhai achosion, nid oedd y datganiadau cyfrifyddu yn adio i fyny. Mae hyn yn aml o ganlyniad i dalgrynnu ffigurau i'r bunt agosaf. Fodd bynnag, mae'n bwysig bod cynghorau'n sicrhau y caiff y datganiadau cyfrifyddu eu cyflwyno'n gywir

- triniaeth anghywir o drafodion nas cyflwynwyd. Ar ddiwedd y flwyddyn, yn aml bydd gwahaniaethau o ran amseriad rhwng cofnodi trafodion yn llyfr arian parod y cyngor a'r trafodwn yn cael ei glirio drwy gyfrif banc y cyngor. Fel rhan o'u gwaith o baratoi cyfrifon ar ddiwedd y flwyddyn, bydd cynghorau'n cysoni'r llyfr arian parod â chyfriflen y banc. O dan arfer cyfrifyddu priodol, ni fydd addasu ar gyfer cysoni eitemau ar ddiwedd y flwyddyn. Yn hytrach, cânt eu gwrthdroi os oes angen yn y flwyddyn ddilynol. Fodd bynnag, mae gormod o gynghorau naill ai'n diwygio cyfrifon y flwyddyn flaenorol neu gyfrifon y flwyddyn gyfredol i ddileu effaith y trafodion nas cliriwyd. Effaith hyn yw bod y datganiadau cyfrifyddu yn cael eu cam-ddatgan.
- peidio â chynnwys cyfrifon banc na thrafodion. Mewn rhai achosion, mae cadw cofnodion gwael gan gynghorau yn golygu na chaiff balansau a ddelir mewn rhai cyfrifon banc a thrafodion sy'n gysylltiedig â'r cyfrifon hynny eu cynnwys yn y datganiadau cyfrifyddu ar gyfer y flwyddyn. Mae hyn yn arwain at danddatgan balansau'r cyngor a cham-ddatgan ei incwm a'i wariant ar gyfer y flwyddyn. Mae'r diffyg rheolaeth fewnol hefyd yn peryglu'r cronfeydd a ddelir gan y cyngor.
- datgelu gwerthoedd asedau yn anghywir. Ymhlith gwallau cyffredin eraill a nodwyd roedd y ffaith nad oedd y ffigur ar gyfer asedau yn y datganiadau cyfrifyddu yn cyd-fynd â'r gofrestr asedau neu fod ychwanegiadau yn ystod y flwyddyn wedi'u hepgor o'r datganiadau cyfrifyddu, neu'r ffaith bod ffigurau cymharol wedi'u diwygio a oedd yn golygu nad oeddent yn cyd-fynd â chyfrifon archwiliedig y flwyddyn flaenorol, cam-ddosbarthu costau ac incwm yn ogystal â gwallau talgrynnu a rhifyddol.
- cynnwys cronfeydd elusennol yn amhriodol. Roedd nifer fach o gynghorau wedi cynnwys cyfrifon banc a thrafodion cronfeydd elusennol yn y datganiadau cyfrifyddu, sy'n mynd yn groes i'w dyletswyddau ymddiriedol fel ymddiriedolwyr. Mae hyn yn arwain at orddatgan balansau'r cyngor a chamddatgan incwm a gwariant ar gyfer y flwyddyn. Mae hefyd yn peri risg y caiff cronfeydd elusennol eu defnyddio at ddibenion y cyngor ac fel arall.

Mae cynghorau yn cymhwyso adran 137 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 yn amhriodol fel y sail statudol ar gyfer gwariant pan fydd pŵer arall, mwy priodol ar gael

- 3.21 Fel corfforaethau statudol dim ond y cyfryw bwerau a roddir iddynt drwy statud sydd gan gynghorau. Mae adran 137 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 yn rhoi pwerau i'r cyngor wario hyd at swm rhagnodedig mewn unrhyw flwyddyn benodol er budd uniongyrchol ei ardal neu unrhyw ran ohoni neu er budd ei holl drigolion neu rai ohonynt. Pan fo darpariaeth statudol benodol yn bodoli, dylai'r ddarpariaeth honno gael ei chymhwyso yn hytrach nag adran 137.
- 3.22 Nododd yr archwilwyr 112 o gynghorau a oedd wedi cymhwyso pwerau adran 137 at eitemau o wariant pan oedd darpariaeth berthnasol a oedd yn bodoli ar gael.

Ni chwblhaodd 270 o gynghorau y ffurflen flynyddol yn llawn cyn ei chyflwyno i'w harchwilio

- 3.23 Mae'r ffurflen flynyddol a baratoir gan gynghorau lleol wedi'i chynllunio i fod yn hawdd ei chwblhau ac mae'n cynnwys canllawiau ar gwblhau'r ffurflen flynyddol. Serch hynny, bob blwyddyn, mae'r archwilwyr yn nodi nad yw llawer o gynghorau yn cwblhau'r ffurflen flynyddol yn llawn.
- 3.24 Dylai pob cyngor sicrhau bod y ffurflen flynyddol yn cael ei chwblhau'n llawn a'i gwirio cyn iddi gael ei chyflwyno i'w harchwilio. Eir i gostau archwilio ychwanegol pan fydd angen i archwilwyr ddychwelyd y ffurflen flynyddol i gynghorau er mwyn iddynt ei chywiro neu ei chwblhau. Mae materion cyffredin a nodwyd yn 2017-18 yn cynnwys:
- methiant i gofnodi enw'r cyngor ar y ffurflen flynyddol;
 - methiant i gofnodi ar y ffurflen y dyddiad a/neu lofnodion sy'n dangos bod y cyngor wedi cymeradwyo'r ffurflen; a
 - methiant i ymateb i bob haerriad yn y Datganiad Llywodraethu Blynyddol.

Unwaith eto, mae archwilwyr wedi tynnu sylw at yr angen i ddatblygu'r swyddogaeth archwilio mewnol ac ategir hyn gan ganfyddiadau fy astudiaeth genedlaethol o archwilio mewnol yn y sector

3.25 Mae gwaith archwilio mewnol yn rhan bwysig o'r trefniadau rheolaeth fewnol y mae'n ofynnol i bob cyngor eu rhoi ar waith a'u hadolygu'n flynyddol. Yn ystod y blynyddoedd diweddar, mae archwilwyr allanol wedi gwneud sylwadau am bryderon sy'n ymwneud â threfniadau archwilio mewnol yn y sector, gan gynnwys:

- cylch gorchwyl anghyflawn neu ddim yn bodoli i'w archwilio'n fewnol mewn 61 o gynghorau. Mae'r cylch gorchwyl yn bwysig i gynghorau er mwyn iddynt ddeall cwmpas disgwylidig y gwaith archwilio mewnol.
- er bod cynghorau yn gwneud haerid yn y datganiad llywodraethu blynyddol fod trefniadau archwilio mewnol digonol ac effeithiol ar waith, gwnaed yr haerid hwn gan 52 o gynghorau cyn bod archwilwyr mewnol wedi cyflwyno adroddiad ar eu gwaith. Dylai cynghorau ystyried digonolrwydd ac effeithiolrwydd gwaith archwilio mewnol unwaith eu bod wedi cael adroddiad yr archwilydd.
- ni chafodd 23 o gynghorau adroddiad gan eu harchwilydd mewnol yn nodi'r gwaith a wnaed a chanfyddiadau'r archwiliad.
- roedd y casgliadau a gofnodwyd gan archwilwyr mewnol yn anghyson â'r dystiolaeth a gawsant gan y cyngor.

3.26 Bydd y cynghorau hyn yn ei chael hi'n anodd dangos bod ganddynt system ddigonol ac effeithiol o archwilio mewnol ar waith, a'u bod yn cael gwerth llawn gan y gwasanaeth hwnnw.

3.27 Yn 2018, cynheliais astudiaeth genedlaethol o archwilio mewnol mewn cynghorau cymuned a thref. Caiff yr adroddiad sy'n nodi canfyddiadau'r astudiaeth hon ei gyhoeddi ar 17 Ionawr 2019.

Rhan 4

Yn 2018, oherwydd diffygion sylweddol a nodwyd yn ystod yr archwiliad, arferais fy mhwerau statudol i gyhoeddi adroddiadau er budd y cyhoedd neu wneud argymhellion ysgrifenedig i wyth o gynghorau yng Nghymru

- 4.1 Fel rhan o'r archwiliad, mae dyletswydd arnaf o dan y Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) i ystyried a ddylai, er budd y cyhoedd, baratoi adroddiad ar unrhyw fater sy'n dod i'm sylw yn ystod yr archwiliad, er mwyn iddo gael ei ystyried gan y corff, neu ei ddwyn i sylw'r cyhoedd. Mae gennyf bŵer statudol hefyd i roi argymhellion ysgrifenedig i gynghorau a'i gwneud yn ofynnol i'r cynghorau ystyried yr argymhellion hynny yn unol â darpariaethau penodol yn y Ddeddf. Pan fyddaf yn arfer y pwerau hyn, mae'n rhaid i gynghorau ystyried yr argymhellion mewn cyfarfod cyhoeddus a chyhoeddi eu hymateb i'r adroddiad neu'r argymhellion.
- 4.2 Er bod yr adroddiadau a'r argymhellion hyn wedi'u cyfeirio at gynghorau unigol, fel arfer mae gwersi y gellir eu cymhwyso at gynghorau eraill ledled Cymru. Felly, rwyf yn argymhell y dylai pob cyngor ystyried y materion canlynol a ph'un a oes unrhyw rai o'r materion a godwyd o bosibl yn gymwys iddynt.

Gall cynghorau cymuned a thref yng Nghymru ddysgu gwersi o'r adroddiadau er budd y cyhoedd a gyhoeddwyd mewn saith cyngor yn ystod 2018

- 4.3 Fel arfer, disgwyliaf mai peth anarferol yw cyhoeddi adroddiad er budd y cyhoedd. Fodd bynnag, mae cynghorau cymuned a thref yn gyfrifol am reoli cronfeydd cyhoeddus a phan fo methiannau sylweddol o ran rheoli ariannol a llywodraethu mewn cynghorau unigol, rwyf o'r farn ei bod yn bwysig tynnu'r methiannau hyn at sylw'r gymuned y mae'r cynghorau yn ei gwasanaethu.

Arddangosyn 11 – adroddiadau er budd y cyhoedd a gyhoeddwyd yn 2018

Yn 2018, cyhoeddodd yr Archwilydd Cyffredinol adroddiadau er budd y cyhoedd mewn perthynas â naw cyngor cymuned

Public interest reports issued in 2018
Cyngor Cymuned Chwitfordd
Cyngor Cymuned Penalun
Cyngor Cymuned Tirymynach
Cyngor Cymuned Llanwnnen
Cyngor Cymuned Glantymyn
Cyngor Cymuned Cadfarch
Cyngor Cymuned Llanbrynmair

4.4 Mae'r adroddiadau a gyhoeddwyd gennyf yn 2018 yn tynnu sylw at faterion sy'n codi dro ar ôl tro, gan gynnwys:

- methiannau hirsefydledig o ran rheoli ariannol a llywodraethu gan gynnwys methiant i ymateb i faterion a nodwyd yn flaenorol yn ystod yr archwiliad;
- methiant gan y cyngor i reoli ei glerc yn briodol;
- methiant gan y clerc i baratoi cyfrifon blynyddol a delio â'r archwilydd;
- y clerc yn cadw cofnodion cyfrifyddu anghyflawn;
- diffyg cofnodion am y gyflogres a methiant i weinyddu trefniadau trethu TWE yn briodol;
- colli incwm oherwydd methiannau i adhawlio TAW pan oedd y cyngor yn gallu ei hawlio; a
- threfniadau archwilio mewnol aneffeithiol neu dim trefniadau o'r fath.

4.5 Mae argymhellion ar gyfer gwella wedi cael eu gwneud i bob cyngor.

Gall cyngorau hefyd ddysgu gwersi o'r argymhellion ysgrifenedig a gyhoeddwyd o dan adran 25 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004

Cyngor Tref Machynlleth

- 4.6 Yn 2016, ymwrthododd y cyn-archwilydd penodedig â rhoi barn archwilio ar y cyfrifon ar gyfer y blynyddoedd ariannol rhwng 2009-10 a 2014-15 a chyhoeddodd gyfres o argymhellion ysgrifenedig i'r Cyngor. Cafodd canfyddiadau'r archwilydd eu crynhoi yn fy adroddiad ar Reoli Ariannol a Llywodraethu mewn Cyngorau Cymuned 2015-16. Mae adroddiad 2015-16 ar gael ar [ein gwefan](#).
- 4.7 Yn ystod y cyfnod hwn, cyflogodd y Cyngor, fel ei glerc, yr un unigolyn y cyfeiriwyd ato yn yr adroddiadau ar Gyngorau Cymuned Cadfarch, Glantwymyn a Llanbrynmair y cyfeirir atynt yn **Arddangosyn 11**. Fodd bynnag, penododd y Cyngor glerc newydd ar ddechrau 2018 ac yn y cyfnod ers i'r cyn-archwilydd penodedig gyhoeddi ei argymhellion ysgrifenedig, mae'r Cyngor wedi gwneud cryn gynnydd o ran mynd i'r afael â'r diffygion a nodwyd
- 4.8 Fodd bynnag, mae lle o hyd i wneud gwelliannau pellach ac felly rwyf wedi cyhoeddi rhagor o argymhellion ysgrifenedig mewn perthynas â chyfrifon 2015-16 a 2016-17.
- 4.9 Roedd cyfrifon 2015-16 yn cynnwys gwallau heb eu datrys oherwydd y diffygion yn y cofnodion a gadwyd gan y cyn-ghlerc. At hynny, nid oedd y cyn-ghlerc wedi gwneud y trefniadau priodol i baratoi ac ardystio'r cyfrifon yn unol â'r Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru). Nododd archwiliad 2015-16 hefyd nad oedd y Cyngor yn cynnal gwefan a fyddai'n ei gwneud yn bosibl iddo gyhoeddi dogfennau y mae'n ofynnol eu cyhoeddi'n electronig o dan Ddeddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) 2013. O ganlyniad, gwnaed argymhellion ysgrifenedig i'r Cyngor ym mis Mehefin 2018 er mwyn mynd i'r afael â'r materion a oedd eto i'w datrys.

Rhan 5

Bydd archwiliadau cynghorau cymuned a thref ar gyfer 2018-19 a 2019-20 yn parhau i ganolbwyntio ar feysydd lle mae archwilwyr yn nodi cyfle i wella o ran trefniadau'r cyngor ac yn ystod y cyfnod hwn, byddaf yn adolygu fy null archwilio er mwyn sicrhau ei fod yn addas at y diben

Bydd fy rhaglen archwilio ar gyfer 2018-19 i 2020-21 yn parhau i ganolbwyntio ar feysydd lle mae lle i gynghorau lleol wella eu trefniadau rheoli ariannol a llywodraethu

- 5.1 Ers 2015-16, bu'n ofynnol i bob cyngor gwblhau'r haeriadau a wneir mewn datganiad llywodraethu blynyddol dwy ran a nodir yn y ffurflen flynyddol a rhoi tystiolaeth i'w hategu.
- 5.2 Amcan y trefniadau archwilio newydd a gyflwynwyd ar gyfer 2015-16 yw ystyried ac asesu effeithiolrwydd trefniadau llywodraethu cynghorau lleol dros gyfnod o bum mlynedd. Bydd y rhaglen yn canolbwyntio ar themâu sydd wedi codi dro ar ôl tro fel rhan o'r cylch archwilio blynyddol a bwriedir iddynt helpu cynghorau i wella eu trefniadau, lle y bo angen, dros amser. Mae **Arddangosyn 12** yn nodi fy amserlen arfaethedig bresennol ar gyfer themâu llywodraethu yn y dyfodol. Dylai cynghorau nodi y gall y rhain newid os bydd materion sylweddol yn codi o'r archwiliadau blynyddol.

Arddangosyn 13 – themâu llywodraethu yn y dyfodol

Mae fy rhaglen archwilio arfaethedig ar gyfer themâu llywodraethu yn y dyfodol ar gyfer cynghorau lleol fel a ganlyn, ond gall newid os bydd rhagor o faterion yn codi.

2018-19	2019-20	2020-21
Cydymffurfiaeth â Rheolau Sefydlog Dirprwyo i bwyllgorau	Trefniadau ar gyfer gwneud taliadau	Cyflogi staff Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Cydymffurfiaeth â rheolau sefydlog

- 5.3 Rheolau sefydlog yw rheolau ysgrifenedig cyngor lleol. Cânt eu defnyddio i gadarnhau gweithdrefnau trefniadol, gweinyddol a chaffael mewnol cyngor a materion gweithdrefnol ar gyfer cyfarfodydd. O dan Ddeddf Llywodraeth Leol 1972, mae'n rhaid i bob cyngor lleol lunio rheolau sefydlog ar gyfer caffael contractau.
- 5.4 Yn ystod y blynyddoedd diwethaf, mae archwilwyr wedi nodi'n rheolaidd:
- nad yw rhai cyngorau wedi mabwysiadu unrhyw reolau sefydlog;
 - mewn sawl achos, fod rheolau sefydlog wedi'u mabwysiadu beth amser yn ôl ac nad oeddent yn adlewyrchu'r ffordd y mae cyngorau unigol yn cynnal eu busnes mwyach; ac
 - er bod cyngorau o bosibl wedi mabwysiadu rheolau sefydlog cyfredol, nad ydynt yn cydymffurfio â'r rheolau sefydlog.
- 5.5 Pan na fydd cyngorau yn cydymffurfio â'u rheolau sefydlog, mae risg y gall trafodion sy'n deillio o'r fath achosion o dorri'r rheolau fod yn anghyfreithlon.
- 5.6 Felly, fel rhan o archwiliad 2018-19, bydd archwilwyr yn ceisio cadarnhau:
- a oes gan gyngorau reolau sefydlog cyfredol; ac
 - a yw cyngorau yn cydymffurfio â'u rheolau sefydlog mewn perthynas â gwariant.

Sefydlu pwyllgorau

- 5.7 O dan adran 102 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972, gall cyngorau ddirprwyo arfer rhai swyddogaethau i bwyllgorau o aelodau. Os gwnânt hynny, mae'n rhaid i'r cyngor ddirprwyo cyfrifoldebau penodol i'r pwyllgorau.
- 5.8 Mae archwilwyr allanol wedi nodi, mewn rhai achosion, nad oes gan bwyllgorau gylch gorchwyl dirprwyedig ffurfiol ac y gallant fynd i wariant heb awdurdod priodol gan y cyngor i wneud hynny. Pan fydd pwyllgorau yn gwneud penderfyniadau ac yn gweithredu heb awdurdod y cyngor, efallai y byddant yn gweithredu 'ultra vires' ac yn mynd i wariant anghyfreithlon.
- 5.9 Felly, ar gyfer archwiliad 2018-19, bydd archwilwyr yn ystyried strwythur pwyllgorau pob cyngor a chadarnhau a yw pob pwyllgor wedi cael ei sefydlu'n briodol ac wedi cael cylch gorchwyl priodol.

Yn 2019, caiff y trefniadau archwilio presennol eu hadolygu er mwyn penderfynu a ydynt yn parhau'n addas at y diben a disgwylir i unrhyw newidiadau i'r trefniadau o ganlyniad i hynny gael eu cyflwyno ar gyfer archwilio cyfrifon 2020-21

- 5.10 Cyflwynwyd y trefniadau archwilio presennol i archwilio cyfrifon 2015-16. Cafodd y trefniadau eu datblygu mewn ymateb i bryderon ynglŷn â diffygion systemig yn nhrefniadau'r sector ar gyfer rheoli ariannol a llywodraethu. Mae'r trefniadau archwilio presennol yn cynnwys rhaglen waith pum mlynedd i helpu pob cyngor i ddatblygu ei drefniadau ei hun er mwyn sicrhau ei fod yn cyflawni ei ddyletswyddau statudol ac yn bodloni gofynion arfer gorau.
- 5.11 Mae archwiliad 2017-18 hanner ffordd drwy'r trefniadau presennol ac felly mae'n briodol cloriannu'r cynnydd a wnaed gan y sector ac ystyried a yw'r trefniadau archwilio presennol yn addas at y diben. Gellir ystyried bod y trefniadau yn addas at y diben os ydynt yn ddigonol i ganiatáu i mi gyflawni fy nghyfrifoldebau o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 a rhoi lefel briodol o sicrwydd i ddefnyddwyr y cyfrifon.
- 5.12 Fel rhan o'r adolygiad o'r trefniadau archwilio, caiff y dystiolaeth ganlynol ei hystyried:
- canlyniadau gwaith archwilio allanol ar gyfer y cyfnod rhwng 2015-16 a 2017-18 fel y'u nodwyd yn fy adroddiadau blynyddol ar Reoli Ariannol a Llywodraethu yn y sector;
 - adroddiadau er budd y cyhoedd a gyflwynwyd i gynghorau cymuned a thref ers 2015;
 - adroddiadau ac argymhellion ysgrifenedig a gyhoeddir o dan adran 25 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004, a gyhoeddwyd ers 2015; a
 - chanlyniad fy astudiaeth genedlaethol o rôl yr archwilio mewnol yn y sector.
- 5.13 Caiff yr adolygiad hwn ei gwblhau yn 2019 a bwriadaf ymgynghori ar ganlyniad yr adolygiad ac unrhyw newidiadau i'r trefniadau archwilio ar ddiwedd 2019. Disgwylir i unrhyw newidiadau i'r trefniadau archwilio sy'n deillio o'r adolygiad gael eu rhoi ar waith ar gyfer archwiliad 2020-21.

Atodiadau

Atodiad 1 – Cynghorau y mae eu hincwm a'u gwariant dros £200,000

Atodiad 2 – Archwiliadau anghyflawn ar 30 Tachwedd 2018

Atodiad 3 – Esboniad o'r fframwaith statudol ar gyfer materion archwilio cyffredin

Atodiad 1 – Cyngorau y mae eu hincwm a'u gwariant dros £200,000³

Cyngorau sy'n cyrraedd y trothwy o ran gwariant 2015-16 i 2017-18

Cyngor Tref y Fenni
Cyngor Tref Aberystwyth
Cyngor Dinas Bangor
Cyngor Tref y Barri
Cyngor Tref Bae Colwyn
Cyngor Tref Biwmares
Cyngor Cymuned Blaenhonddan
Cyngor Tref Aberhonddu
Cyngor Tref Pen-y-bont ar Ogwr
Cyngor Tref Bwcle
Cyngor Tref Frenhinol Caernarfon
Cyngor Cymuned Parc Caia
Cyngor Tref Cil-y-coed
Cyngor Tref Caerfyrddin
Cyngor Tref Cas-gwent
Cyngor Cymuned Coedffranc
Cyngor Cymuned Coedpoeth
Cyngor Tref Cei Connah
Cyngor Tref Conwy
Cyngor Tref Cwmaman
Cyngor Cymuned Cwmbrân
Cyngor Cymuned Gwersyllt
Cyngor Tref Hwlfordd
Cyngor Cymuned Penarlâg
Cyngor Tref Caergybi
Cyngor Tref Llandudno
Cyngor Cymuned Llanedi
Cyngor Cymuned Gwledig Llanelli⁴
Cyngor Tref Llanelli
Cyngor Cymuned Llangennech
Cyngor Cymuned Llannon

³ Pan nad yw cyngorau wedi cyflwyno cyfrifon i'w harchwilio eto, rwyf wedi tybio y bydd incwm a gwariant ar yr un lefel ag mewn blynyddoedd blaenorol.

⁴ Wedi'u cynnwys er cyflawnder.

Cynghorau sy'n cyrraedd y trothwy o ran gwariant 2015-16 i 2017-18

Cyngor Cymuned Llantrisant
Cyngor Cymuned Llanilltud Faerdre
Cyngor Tref Llanilltud Fawr
Cyngor Tref Machynlleth
Cyngor Tref Maesteg
Cyngor Tref Aberdaugleddau
Cyngor Tref yr Wyddgrug
Cyngor Tref Trefynwy
Cyngor Tref Castell-nedd
Cyngor Tref y Drenewydd a Llanllwchaearn
Cyngor Cymuned Pen-bre a Phorth Tywyn
Cyngor Tref Penarth
Cyngor Cymuned Pont-y-pŵl
Cyngor Tref Pontypridd
Cyngor Tref Porthcawl
Cyngor Tref Prestatyn
Cyngor Cymuned Rhosllannerchrugog
Cyngor Tref y Rhyl
Cyngor Cymuned Tŷ-du
Cyngor Dinas Tyddewi
Cyngor Cymuned Tonyrefail a'r Cylch
Cyngor Tref y Trallwng
Cyngor Tref Ystradgynlais

Cynghorau sy'n cyrraedd y trothwy o ran gwariant 2016-17 i 2017-18

Cyngor Tref Abergele
Cyngor Tref Llanfair-Ym-Muallt
Cyngor Tref Dinbych
Cyngor Cymuned Trelales

Cynghorau sy'n cyrraedd y trothwy o ran gwariant yn 2017-18 yn unig

Cyngor Cymuned Bracla
Cyngor Cymuned Cefn
Cyngor Tref y Fflint
Cyngor Tref Trefynwy
Cyngor Tref Cydweli
Cyngor Cymuned Llandybie
Cyngor Cymuned y Mwmbwls
Cyngor Tref Neyland
Cyngor Cymuned Offa
Cyngor Tref Penfro
Cyngor Tref Pontardawe
Cyngor Cymuned Pontyberem
Cyngor Cymuned Tal-y-bont ar Wysg

Atodiad 2 – Archwiliadau anghyflawn ar 30 Tachwedd 2018

Ffurflenni blynyddol heb eu cyflwyno i'w harchwilio

Mae'r cynghorau canlynol wedi methu â chyflwyno eu ffurflen flynyddol ar gyfer 2017-18 i'r archwilydd

- 1 Cyngor Cymuned Blaengwrach
- 2 Cyngor Cymuned Cilcain
- 3 Cyngor Cymuned Clocaenog
- 4 Cyngor Cymuned Henryd
- 5 Cyngor Cymuned Llanpumsaint
- 6 Cyngor Cymuned Llanelli
- 7 Cyngor Cymuned Llanfairpwll
- 8 Cyngor Cymuned Llanfrothen
- 9 Cyngor Cymuned Llanilar
- 10 Cyngor Cymuned Nantcwnlle
- 11 Cyngor Cymuned Llannewydd a Merthyr
- 12 Cyngor Cymuned Pen-bre a Phorth Tywyn
- 13 Cyngor Tref Pwllheli
- 14 Cyngor Cymuned Rhaglan
- 15 Cyngor Cymuned Rhosyr
- 16 Cyngor Cymuned Sain Dunwyd
- 17 Cyngor Cymuned y Wig

Cynghorau nad ydynt yn cyfathrebu ag archwilwyr

Nid yw'r cynghorau canlynol, er eu bod wedi cyflwyno'r ffurflen flynyddol i'w harchwilio, wedi ymateb i geisiadau archwilwyr am ragor o wybodaeth, esboniad neu eglurhad

- 1 Cyngor Cymuned Betws Garmon
- 2 Cyngor Cymuned Betws Gwerfil Goch
- 3 Cyngor Cymuned Trefesgob
- 4 Cyngor Cymuned Bro Machno
- 5 Cyngor Cymuned Bryncrug
- 6 Cyngor Cymuned Croesyceiliog a Llanyrafon
- 7 Cyngor Cymuned Cyffiliog
- 8 Cyngor Cymuned Derwen
- 9 Cyngor Cymuned Henllan
- 10 Cyngor Cymuned Coed-llai
- 11 Cyngor Cymuned Llanaelhaearn
- 12 Cyngor Cymuned Llanbedrog
- 13 Cyngor Cymuned Llanbedr Dyffryn Clwyd
- 14 Cyngor Cymuned Llanberis
- 15 Cyngor Cymuned Llanfynydd
- 16 Cyngor Cymuned Llangwm
- 17 Cyngor Cymuned Llanrhaeadr-yng- Nghinmeirch
- 18 Cyngor Cymuned Llanwnda
- 19 Cyngor Cymuned Llanysys
- 20 Cyngor Cymuned Tredegar Newydd
- 21 Cyngor Cymuned Penmaenmawr
- 22 Cyngor Cymuned Pennal
- 23 Cyngor Cymuned St Arvans
- 24 Cyngor Tref Brynbuga

Archwiliad(au) blynyddoedd blaenorol yn anghyflawn

Mae gan y cyngorau canlynol archwiliadau blynyddoedd blaenorol sydd ar agor a chânt eu cwblhau unwaith y caiff materion y blynyddoedd blaenorol eu datrys

- 1 Cydbwyllgor Claddu Abergele
- 2 Cyngor Cymuned Abertyleri a Llanhilledd
- 3 Cyngor Cymuned Bethesda
- 4 Cyngor Cymuned Bodorgan
- 5 Cyngor Cymuned Cadfarch
- 6 Cyngor Cymuned Cynwyd
- 7 Cyngor Cymuned Glantwymyn
- 8 Cyngor Tref Glyn-nedd
- 9 Cyngor Cymuned Llanbryn-mair
- 10 Cyngor Cymuned Llangristiolus
- 11 Cyngor Cymuned Llangynwyd Ganol
- 12 Cyngor Cymuned Llandeilo Bertholau
- 13 Cyngor Cymuned Llanwnnen
- 14 Cyngor Cymuned Maenclochog
- 15 Cyngor Tref Maesteg
- 16 Cyngor Cymuned Cwm Ogwr
- 17 Cyngor Cymuned Penalun
- 18 Cyngor Cymuned y Rhigos
- 19 Cyngor Cymuned Tirymynach
- 20 Cyngor Cymuned Tywyn
- 21 Cyngor Cymuned Chwitfordd
- 22 Cyngor Cymuned Ynysawdre

Materion archwilio i'w datrys

Mae gan y cynghorau hyn faterion archwilio eto i'w datrys sy'n ymwneud ag archwiliad 2017-18 a chânt eu cwblhau unwaith y caiff materion eu datrys

- 1 Cyngor Cymuned Aberporth
- 2 Cyngor Tref Rhydaman
- 3 Cyngor Cymuned Beulah
- 4 Cyngor Cymuned Bontnewydd
- 5 Cyngor Tref Bwcle
- 6 Cyngor Tref Llanfair-Ym-Muallt
- 7 Cyngor Cymuned Carreghafa
- 8 Cyngor Tref Cas-gwent
- 9 Cyngor Cymuned Clunderwen
- 10 Cyngor Tref Cei Connah
- 11 Cyngor Tref Conwy
- 12 Cyngor Tref Cricieth
- 13 Cyngor Cymuned y Faenor
- 14 Cyngor Tref Caergybi
- 15 Cyngor Cymuned Llancarfan
- 16 Cyngor Cymuned Llandyrnog
- 17 Cyngor Cymuned Llangefni
- 18 Cyngor Cymuned Llannor
- 19 Cyngor Cymuned Magwyr a Gwndy
- 20 Cyngor Cymuned Merthyr Mawr
- 21 Cyngor Cymuned y Mwmbwls
- 22 Cyngor Cymuned Penbryn
- 23 Cyngor Cymuned Pistyll
- 24 Cyngor Cymuned Port Eynon
- 25 Cyngor Cymuned Prestatyn
- 26 Cyngor Tref y Rhyl
- 27 Cyngor Cymuned Rhiwabon
- 28 Cyngor Tref Saltney
- 29 Cyngor Cymuned Saint-y-brid
- 30 Cyngor Cymuned Troedyaaur
- 31 Cyngor Cymuned y Fan

Atodiad 3 – Esboniad o'r fframwaith statudol ar gyfer materion archwilio cyffredin

Cymeradwyo cyfrifon ac arfer hawliau etholwyr i archwilio dogfennau yn ystod yr archwiliad

Mae adran 30(1) o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn darparu 'an interested person may inspect the accounts to be audited'. Mae copi o'r Ddeddf ar gael ar [wefan Llywodraeth y DU](#).

Mae Rheoliad 15(2)(b) o Reoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 yn ei gwneud yn ofynnol i gorff perthnasol (cyngor) '[g]ymeradwyo'r datganiadau cyfrifyddu i'w cyflwyno i'r archwilydd' ar ôl iddo eu hystyried. Mae copi o'r Rheoliadau hefyd ar gael ar [wefan Llywodraeth y DU](#).

Felly, dim ond datganiadau cyfrifyddu sydd wedi cael eu cymeradwyo y gellir eu cyflwyno i'r archwilydd i'w harchwilio. Fel y cyfryw, mae'n rhaid i'r 'cyfrifon i'w harchwilio', y mae'n rhaid iddynt fod ar gael i'w harchwilio gan etholwyr gael eu cymeradwyo gan y cyngor yn gyntaf.

Gofynion ar gynghorau i weithredu Talu wrth Ennill

Nid oes angen i gyflogwyr gofrestru ar gyfer TWE os nad oes unrhyw un o'u cyflogeion yn cael eu talu £116 neu fwy yr wythnos, yn cael treuliau a buddiannau, yn dal swydd arall nac yn cael pensiwn. Fodd bynnag, mae'n rhaid iddynt gynnal cofnodion y gyflogres o hyd.

Fel arall, mae rhwymedigaeth ar y cyflogwr i weithredu TWE, a gadarnhawyd yn adrannau 4 a 5 o Ddeddf Treth Incwm (Enillion a Phensiynau) 2003. Mae copi o'r Ddeddf ar gael ar [wefan Llywodraeth y DU](#).

Adran 684 o'r Ddeddf yw'r awdurdod ar gyfer Rheoliadau TWE sy'n ymdrin â thaliadau rheolaidd megis cyflogau arian parod, cyflogau neu bensiynau a delir gan gyflogwyr neu ddarparwyr pensiwn yn y DU. Mae Rheoliadau Treth Incwm (TWE) 2003 (Offeryn Statudol 2682/2003) yn nodi'n fanwl sut y bydd y system TWE yn gweithredu. Mae'r rheoliadau yn rhoi cyfrifoldebau ar gyflogwyr:

- mae Rheoliad 21 yn darparu 'On making a relevant payment to an employee during a tax year, an employer must deduct or repay tax in accordance...'
- mae Rheoliad 68 yn pennu faint o arian y mae'n rhaid i gyflogwr ei dalu i CThEM ar gyfer cyfnod treth.
- mae Rheoliad 73 yn ei gwneud yn ofynnol i gyflogwr gyflwyno ffurflen flynyddol i CThEM.

Mae'r Rheoliadau yn gosod rhwymedigaethau ar gyflogwr, nid y cyflogai nac unrhyw asiant na chyfryngwr i gyflogwr. Gall cyflogwyr ddefnyddio asiantau cyflogres, cyfreithwyr, cyfrifwyr, ac ati i'w helpu i gydymffurfio â'u rhwymedigaethau o ran TWE ond nid oes dim byd yn y ddeddfwriaeth na Rheoliadau TWE sy'n galluogi cyflogwr i ddianc rhag y cyfrifoldeb cyfreithiol i weithredu TWE ac yn erbyn y cyflogwr y bydd CThEM yn cymryd camau gorfodi oherwydd tandalu TWE. Nid oes unrhyw ddarpariaeth gyfreithiol sy'n caniatáu i gyflogai ddewis talu treth drwy hunanasesiad yn lle'r cyflogwr yn didynnu treth o dan TWE. Mae copi o'r Rheoliadau ar gael ar [wefan Llywodraeth y DU](#).

Mae esboniad pellach ar gael hefyd ar [wefan CThEM](#).

Wales Audit Office

24 Cathedral Road

Cardiff CF11 9LJ

Tel: 029 2032 0500

Fax: 029 2032 0600

Textphone: 029 2032 0660

We welcome telephone calls in
Welsh and English.

E-mail: info@audit.wales

Website: www.audit.wales

Swyddfa Archwilio Cymru

24 Heol y Gadeirlan

Caerdydd CF11 9LJ

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn Testun: 029 2032 0660

Rydym yn croesawu galwadau
ffôn yn Gymraeg a Saesneg.

E-bost: post@archwilio.cymru

Gwefan: www.archwilio.cymru